فرهنګي فقر

ليکوال

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۷ لمريز کال

www.samsoor.com

سریزه:

دا اثر د غمجنو پېښو انځورنه

د ډاکتر نجیب الله د رژیم د پای کلونه وو، چې افغان فرهنګیانو ((د خوشال فرهنګي ټولنې)) بنسټ کېښود. دغې ټولنې په لنډ وخت کې یو شمېر مهم سیمینارونه جوړ کړل، یو شمېر مهم اثار یې چاپ کړل او د طب او انجینری په برخو کې یې هم ځانګې پرانیستې، ډېر ژر یې د یوه ملي او فرهنګي غورځنګ بڼه غوره کړه. دا مهال یون صیب د ادبیاتو په پوهنځي کې و، ما او ډاکتر صیب ابراهیم شینواري د طب په پوهنځي کې زده کړې کولې. یون صیب نه یوازې د خوشال فرهنګي ټولنې د مشرتابه جرګې هځاند غړی و، بلکې د دغې ټولنې په ایجاد کې یې هم مهمه ونډه درلوده. زما او د یون صیب او ډاکتر صیب شینواري ترمنځ په همدې وخت کې اړیکي ډېرې سره نږدې شول، په ګډه مو فرهنګي هلې ځلې کولې او په دې هیله وو، چې که دا فرهنګي غورځنګ همداسې پرمخ ولاړ شي، نو په ډېر لږ وخت کې به پښتانه له کلتوري غفلت څخه راویښ شي او د چټک پرمختګ لاره به غوره کړي.خو په همدې وخت کې له شمال څخه د افغانستان د تجزیې او نیواک یوه بله خطرناکه دسیسه د توپان په څېر

راروانه وه ، چې څپې يې وارد مخه کابل ته هم رارسيدلې وې
.

همداسې وشول ، د ډاکټر نجيب رژيم نسکور شو ، خو د سولې او خپلواکۍ پرځای کورنۍ جګړه او د افغان په لاس د افغان وژنه پيل شوه او هغه څه چې له روسي تاړاک څخه خوندي پاتې و ، تنظيمي جګړو او تالان له کومې تېر کړل او هېواد مو پر وړو وړو کورګيو وويشل شو. موږ به رواني پېښې او نادودې په ډېر ځير سره څارلې او که مونور څه له وسه نه کېدل نو هڅه مو کوله چې خپلې اندېښنې له يو شمېر اغېزمنو کسانو سره شريکې کړو. يوځل مو پرېکړه وکړه ، چې په کابل کې يو ګډ کور ونيسو ، هره شپه به روان حالات سره څېړو او په سبا به يې د ټاکلي پلان له مخې له خپلې وسې سره سمې ترړې کوو ، خو زموږ کورنيو مسوولينونو داموقع رانه کړه. څلور کاله وروسته ما له هېواد څخه بهر ته مخه کړه ، خو يون او ډاکټر شينواري همدلته پاتې شول، چې تل به زما د اندېښنې مزي ورسره تړلي وو.
ترکومه چې زه يون پېژنم، د دې تر څنګ چې پر هېواد د تپل شوې غميزې او ورڅخه رازېږېدلو پېښو پروړاندې ډېر حساس و ، همدغو پېښو ته يې تل په يوه ځانګړې ، ژور اوذره بيني نظر کتل اوډېر وخت به يې پېښې له يوې داسې زاويې څخه څېرلې، چې د يوه عادي کتونکي به هډو ورته پام

نه وا و په همدې لړکې به يې کله کله د پېښو ، د هغو د لاملونو او پايلو ترمنځ عجيبه اړيکي او منطق موندل.

يون چې پياوړی قلم لري، تل يې هڅه کړې خپل دردونه، کتنې ،شننې او اند بېښنې د کاغذ پرمخ راوړي او له نورو سره يې شريک کړي ،چې د مقالو همدا ټولګه يې د تنظيمو اکۍ د پېر د نادودو يو ښه انځور وړاندې کوي. په دغو ليکنو کې د تنظيمونو د مدعا او عمل ترمنځ د واټن له مخه پرده پورته شوې او د لوټ ،تالان ، وژنو ، ورانۍ او تباهۍ ترڅنګ داسې کيسې هم لولو ، چې د سړي له ډېره درده خندا ورته راشي ، لکه د پچو محصول ، له کابل څخه د اسلامي ځواکونو دفاع او دې ورته نورې کيسې.

خو په دې ليکنو کې تاسو يوازې د مرګ ژوبلو او ورانيو احصايوي رپوټ نه لولئ او نه هم يوازې د يوه شاعر يا اديب عاطفي احساس ګورئ، بلکې يون د روان ناورين ځينو داسې زيانونو او ښندو ته ګوته نيسي چې که څه هم ډېر مهم دي، خو د ډېرو له پامه غورځېدلي دي.

د بېلګې په توګه ، کله چې موږ د جګړې د زيانونو خبره کوو ، نو سمدستي مو فزيکي ، مادي او اقتصادي زيانونه او ورانۍ سترګو ته درېږي؛ کله چې د بيا رغونې خبره کوو نو هم يوازې د مادي او اقتصادي بيا رغونې په اړه فکر کوو.خو يون د مادي او اقتصادي زيانونو تر څنګ او تر هغو لا زيات

په فرهنګي او معنوي برخو کې زيانونو ته متوجه دی.د اعتماد بحران ، د معنويت سقوط، د افغان ولس ذهني وېش او فرهنګي زيانونه هغه مهم بنسټيز لاملونه دي ، چې نن يې هم موږ له پايلوسره لاس او ګرېوان يو. د بېلګې په توګه کله څه هم د طالبانو د حکومت تر نسکورېدو وروسته په لسګونو ميلیارده ډالره له افغانستان سره د مرستې په نامه راغلل، خو د معنوياتو د سقوط له امله د ولس د هوساينې پرځای د يوڅو تنو جېبونه پرې ډک شول؛ که څه هم خلکو ته د سياسي او ټولنيزو فعاليتونو ازادي ورکړل شوه، خو د هغه ژور ذهني وېش له امله چې د دښمنانو تبليغاتي چړو زموږ ترمنځ رامنځته کړی اوس هم پر سلو لارو روان يو او د يو بل پښو ته موتبرونه نيولي دي ،چې له همدې امله يوازې د ثبت شويو سياسي ګوندونو شمېر د سلو شاوخوا ته رسېږي. له بده مرغه موږ تراوسه پورې هم د معنوي ارزښتونود بيا رغونې او د ملي اوټولنيز -انتګراسيون يا بيا کوشير کولو کومه ستراتيژي نه لرو.

موږ معمولاً هغو خلکو ته معيوب وايو ، چې د بدن غړي يې له لاسه ورکړي وي ، خو يون د افغانانو رواني زيانونه او ناروغۍ هم نه دي هېرې کړي او په همدې اړه د يوې ليکنې په پای کې ليکي: « لنډه دا چې د ولس زياته برخه په ډول ډول رواني ستونزو واوښته. د کابل پوهنتون له يوه استاد څخه

مې د دغه درد د شریکولو په ترځ کې وپوښتل ، چې د افغانستان زیات وګړي تقریبا ۹۵ په سلو کې پر یوې نه یوې ډول روحي ناروغۍ اخته دي ،هغه وویل: (تا ته چې کوم روغ ښکاري هغه هم ناروغ دی ، ځکه چې دا دردونکې او غملړلې پېښې ولې پرې تاثیرنه کوي).»

د یون د لیکنو یوه بله ځانګړنه له شمېرو او ارقامو سره د ده علاقمندي ده. د دې ترڅنګ چې معمولاً د پېښو او زیانونو په اړه دقیقې شمېرې وړاندې کوي ، کله کله له دغو شمېرو او ارقامو څخه داسې پایلې راوباسي ، چې سړی ورته اریانیږي او د موضوع اهمیت ته متوجه کېږي. د بېلګې په توګه تاسو دا متن ولولئ:((اوس نو تقریبا هره ورځ له هرو دریو افغانانو دوه تنه ضرور پر بې نتیجې سیاسي بحثونو خپل وخت تېروي، نو لږ تر لږه که له ۱۵ ملیونو افغانانو څخه لس ملیونه تنه افغانان د ورځې یو ساعت پرسیاسي خبرو تېر کړي، نو په یوه ورځ کې به مو ۱۰ ملیونه ساعته وخت ضایع کړی وي او که دا په یو کال کې ضرب کړو ، نو ۳۶۵۰ میلیونه ساعته وخت به شي او که دا بیا په ۱۵ کلو کې ضرب کړو نو ۵۴۷۵۰ میلیونه ساعته وخت به مو یوازې پر بې نتیجې بحثونو ضایع کړی وي....))

او یا د کابل طب انستیتیوت ته درسېدلو زیانونو په لړکې دا بله په زړه پورې بېلګه وګورئ:((... په دې موده کې د

محصلینو درسونه یا په نیمه او یا په بشپړ ډول ودرول شوي وو. که د محصلینو د شمېر په تناسب د درسي ساعتونو شمېر په پام کې ونیسو ،نو په مجموعي توګه به نوموړي انستیتیوت ته د لسو ملیونو په شاوخوا کې د درسي ساعتونو د ضایع کېدو زیان اوښتی وي.))په دغو شمېرو کې د وخت دضیاع په اړه د یون سخت حساسیت په خپله د پاملرنې وړ خبره ده. په دې کې هېڅ شک نشته هغو ولسونو چې له وخت نه سمه ګټه اخیستې ده، د تمدن او پرمختګ پر لوړو پوړیو ختلي دي. له بده مرغه موږ اکثراًیوازې د مادي زیانونو په اړه خبرې کوو ، خو دا چې څومره وخت مو له لاسه ورکړی او تر نوروهېوادونو څومره وروسته غورځېدلي یو ، دې ته پام نه کوو.

په دغه ټولګه کې د تنظیمواکۍ په اړه پر لیکنو سربېره دوې ادبي لیکنې هم راغلي ، چې زما په اند بهتره وه د ادبي لیکنو په یوه بله ټولګه کې راغلې وای.کېدی شي په دغه ټولګه کې د پېښو زیاتره انځورونه زموږ لپاره اشناوي ،یامو په خپله لیدلي وي او یا موهم له بل چا اورېدلي وي ، خو یو نسل وروسته همدا لیکنې د تاریخ مینه والو ته د تنظیمواکۍ د پېر یو ډېر رښتینی او عیني انځور وړاندې کولی شي او بل دا چې له هغه زاویې څخه چې دا پېښې څېړل شوي ښایي د ډېرو لوستونکو لپاره نوې وي.

دا چې يون صيب همت کړی او خپلې ليکنې يې په خپله راټولې کړي د ستاينې او قدر وړ کار دی، که نه وروسته د دغو ليکنو موندل ، راټولول او بيا د چاپ تر درشله رسول څه اسانه کار نه دی. په پای کې يون صيب ته د دغې ټولګې د چاپ له امله مبارکی وايم او له قادر و متعال خدای(ج) څخه يې قلم ته لا ډېر برکتونه غواړم.

په درنښت

خوشال روهي

د سریزې په ډول:

د تنظیمواکۍ د مهال دا لیکنې

په دې ورځو کې چې زه د خپلو لیکنو د راټولولو په هڅه کې یم، نو د خپلو ټولو چاپي لیکنو د راټولېدو لپاره مې د هغو چاپي خپرونو لټه پیل کړه، چې زما د لیکنو د چاپ احتمال په کې و. له نېکه مرغه چې د دې خپرونو یو زیات شمېر ما سره خوندي و، خو دا خوندیتوب هم یو ځای او یو مهال نه و، د ځینو خپرونو کلکسیون، په پېښور، د ځینو په کابل، د ځینو په ننګرهار او د ځینو نورو هم په لغمان کې و، په دې تېرو شلو کلونو کې د دغو اخبارونو او مجلو خوندي ساتل هم اسانه کار نه و، د موږکانو دې خونه رنګه شي، هغوی هم پرې صرفه نه وه کړې، بادوباران هم د ځینو پاڼې دوړولې وې او لېږد رالېږد هم خپل تاثیر ښندلای و. خو بیا هم د یو مسلکي لیکوال په توګه زه له پیله بیا تر دې دمه د خپلو لیکنو خوندیتوب ته متوجه وم، له هغه مهاله چې زما لومړني شعرونه په اخبارونو کې چاپ شول او بیا تر څو کلونو پورې، ما په منظم ډول د خپلو چاپي لیکنو یو فهرست په یوه کتابچه کې لیکه او هلته مې دا واضح کوله، چې زما کومه لیکنه او شعر په کومه خپرونه کې

څه وخت چاپ شوي دي، دې کار ته مې تر يوه وخت دوام ورکړ، خو دا لړۍ بيا وروسته وشلېده او کله چې مې ددې ليکنو پر راټولونې پيل وکړ، نو هغه کتابچه هم را څخه لادرکه شوه، خو په هر ترتيب د اخبارونو او مجلو لړۍ مې چې وپلټلې، ډېرې ليکنې مې ترلاسه کړې او يو کم شمېر داسې ليکنې چې پر بيا چاپ ارزېدلې، لاسته رانغلې، ځينې ليکنې داسې هم وې چې د همغه وخت په اندېول يې يو څه ارزښت درلود او يا يې هم خبري او ژورنالستيکه بڼه لرله او پر بيا چاپ نه ارزېدلې، هغه خپله ما ترې حذف کړې، نو له ټو ليکنو پرته چې بيا چاپ يې زما په نظر ضرور و، نورې اکثره ترلاسه شوې.

زه د ښوونځي په اتم او يا نهم ټولګي کې وم چې زما لومړني شعرونه په (ستوري) مجله او بيا په (قبايلي زلميان) جريده کې چاپ شول، دا نو د انسان لپاره يوه نه هېرېدونکې خاطره وي، هغه شعر چې په ستوري مجله کې چاپ شوی و، مطلع يې دا وه:

نن کې زه ماشوم يم د سبا د ورځې پلار به شم
نوی ژوند به جوړ کړم د غريبو خدمتګار به شم

او هغه چې په قبايلي زلميانو جريده کې چاپ و (زما هوډ) نومېده مطلع يې دا وه:

جوړ به مې هېواد کړم چې ځلانـد شي په نړۍ
لا بـه مـې درنـه کړم د خپل پلار نیکه پګړۍ

البتـه دا زمـا لـومړني شعرونه نـه وو، خو د لومړنیـو چـاپي شعرونو له جملې څخه وو. بیا همداسې په نورو اخبارونو او مجلو کې زما لیکنې او شعرونه راغلل، خو له ۱۳۶۴ل کال بیا تر دې دمه چې زما لیکنې په کومو چاپي خپرونو کې راغلي دي، اکثـره پـه دې خپرونـو کـې دي: سـتوری مجلـه، قبـایلي ځلمیان جریده، درفش جوانان اوونیزه، هېـواد، انیس، پیـام، ملي ارمان ورځپاڼې، جرګـه، ژوندون، هیلـه، ډیـوه، شمشـاد، باختر، کابـل پوهنتـون، خپلواکي، ګندهارا، ښکلا، کمکـی خیبر، روهي، انګـازه، الینګـار او الفت مجلې، وفـا، ارمـان، دعــوت، ســپوږمۍ او قلمــوال جریــدې او همدارنګــه ټــول افغـان، بېنـوا، لـر او بـر، غورځنـګ، ققنـوس او ځینـې نـورې وېبپاڼې چې زما ځینې شعرونه او لیکنې په کې راغلې دي.

کله چې مـا د خپـل تېـر کـار پـر ټولولـو پیـل وکـړ، نو طبعاً د مهال او محتـوا لـه مخې د هغـو د ډلبنـدۍ مسـئله هـم راسره مطرح شوه، دغه لیکنې چې په دې ټولګه کې راټولې شوې، د هغو لیکنو ټولګه ده چې یـو مشـخص مهال پـه خپلـه لمن کې رانغـاړي: ۱۳۷۱-۱۳۷۵ لمریز کلونـه چې د هېـواد پـر ببلاببلـو سـیمو مختلـف تنظیمونـه واکمـن وو او پـر ټـول هېـواد د ګـډوډۍ، لـوټ او تـالان لمـن خـوره وه، دا لیکنـې د ببلاببلـو

سیاسي، ټولنیزو، کلتوري او ورځنیو مسایلو په اړه لیکل شوي او پر یوه واحده ټولګه کې مې د مهال له مخې د هغو راټولېدنه ځکه غوره وبلله، چې د همدې یوه غمجن مهال د بېلابېلو ژوند پېښو څرکونه په کې لیدل کېدی شي، که څه هم د موضوع او محتوا له پلوه سره توپیر لري، خو که په ځیر ورته وګورو د هغې زماني د تاوجن او غمجن حالت تصویر راکاږي، ددې لیکنو په منځ کې د هغې لیکنې شتون هم ضروري و چې ما پر کابل باندې د تنظیمي واکمنۍ تر پیل وروسته لنډ مهال کې لیکلی و. ددې لیکنې نوم و: ((له سره ښکېلا که تر سپین زېښناکه)). په دې لیکنه کې د روسیې (استعمار) او د پاکستان (استثمار) سره پرتله شوي وو، څرنګه چې دا مهال په کابل کې چاپي خپرونې پر ټپه ودرېدلې وې او نه د خپرونو ازادي وه، نو دا لیکنه د کوزې پښتونخوا په مردان کې، یوې خپرېدونکې مجلې خپره کړه، خو تر دې مهاله یې زه په بیا پیدا کولو بریالی نه شوم او همدارنګه یو شمېر نورې لیکنې چې پر بیا چاپ ارزېدلې.

د تنظیمو اکۍ تر رنګېدو وروسته د ډاکټر نجیب الله د وژنې په باب زما د یو لیکلې یادښت چاپ هم ضروري و. دا یادښت ما د میزان پر (۷) نېټه د کابل په اریانا څلورلارې کې هغه مهال لیکلی و، چې د ډاکټر نجیب الله او د هغه د ورور احمدزي ځوړند مړي مې، په خپلو سترګو، په داسې حالت کې

ولیدل چې د کابل په زرګونو خلک ورته راټول شوي وو، ما په دې یادښت کې د دې صحنې تصویر ایستلی دی، خو په خواشینۍ سره چې د دې لیکنو د چاپ تر مهاله یې په پیدا کولو بریالی نه شوم.

د دې ټولګې د رنو لوستونکو پام دې ټکي ته را اړوم چې دا لیکنې زما د هغه مهال د فکر اخیستنه ده او کوم تصویر چې ما د هغه وخت د حالاتو کاږلی، تر ډېره بریده له واقعیت سره منطبق دی، په دې لیکنو کې ما بیا لاس نه دی وهلی او نه مې دا د مهال له غوښتنو سره عیارې کړې دي او هدف مې دا هم نه دی چې عیارې یې کړم، ځکه نه هغه وخت ما ته چا د دې لیکنو په خاطر امتیاز راکړی او نه به یې اوس راکړي، زما لپاره تر ټولو غټ امتیاز همدا دی چې خپل روح او روان مې ارام وي، په دې کې مې یو څو هغه ځایونه چې د املایي، انشایي او چاپي تېروتنو د سمون ایجاب یې کاوه او همدا رنګه ځینې نښې او ارقام چې هغه هم د طباعتي تېروتنو زېږنده وه، په هغو کې سمون راوړی او یو دوه عنوانه مې لنډ کړي دي. نور متن مې د تاریخي اصالت له مخې کټ مټ همغسې پرې ایښی دی، حتی ځینې هغه املایي تېروتنې چې تر اوسه پورې دود دي، هم پر خپل حال مې پرې ایښي او هغو ته په خپل بل اثر ((پښتو لیکنی سمون)) کې اشاره کوم، دا تېروتنې لا تر اوسه پورې عامې دي.

((تېرې لیکنې په خپل شکل)) له چاپ څخه زما هدف دا دی چې لیکوال، لوستونکو ته دا په ګوته کړي، چې تېر وخت چا څه کړي؟ او په راتلونکي کې باید څه وکړي؟، تېر حالات زموږ د راتلونکي لپاره یو پُل دی، که چا د دغه پله ستنې سمې اېښې وي، نو د راتلونکي مزله لپاره به یې لاره اواره کړې وي او د نورو د باور د خپلولو لپاره به یې اساسات پاخه وي، زما له نورو لیکوالو څخه هم هیله ده، چې خپل تېر اثار راټول او د خپلو لوستونکو مخې ته یې د قضاوت لپاره کېږدي، لیکوال خپله هم باید په ژوندوني خپل امتحان ته حاضر شي.

په خپله د خپلو لیکنو راټولونه ځکه ښه کار دی، چې یو خو به یې د خپل کړي او نیمګړي کار د راټولونې بار پر بل چا بار نه شي او بل د ډېرو هغو تېروتنو او ناسمیو مخه به ونیول شي چې راتلونکي لیکوال یې د تېرو لیکوالو د اثارو د راټولېدو پر وخت زغمي، دا سمه ده چې پر ژوند باور نه شته او انسان د خپل ژوند له برخلیکه خبر نه وي، مرګ هم چا ته د خپل راتګ خبر نه اعلانوي، خو زه دومره وایم چې لیکوال ته په کار دي چې هر څو کاله وروسته (که ژوندی و) لږ تر لږه پنځه کاله وروسته، یو څه وخت د خپل تېر کړي کار ارزونې او راټولونې ته بېل کړي او خپل هغه څه راټول کړي، چې پر بیا راټولونې او بیا خپرونې ارزي، په دې ډول به مو د خپل راتلونکي نسل او هغه لیکوال وخت سپما کړی وي، چې بیا یې زموږ د اوسني

لیکوال د کړي او متفرق کار پر بیا راټولوني لګوي او هم به مو د هغو تېروتنو، ناوړه پوهاوي او زیاتې مبالغې مخه هم نیولې وي چې بیا وروسته د دغه لیکوال په باب کېږي. یو لیکوال چې په خپله د خپل کار د راټولولو وس او وخت ونه لري، نو بیا له نورو ولې دا هیله وشي، چې هغوی به په ښه ډول دا کار ونه ترسره کړي. زموږ یو شمېر لیکوال د خپل ژوند پر مهال د خپلو اثارو شمېر تر حقیقت لوړ ښيي، داسې لیکوال هم شته چې یوه موضوع یې تر یوه حده څېړلې وي، خو بشپړه کړې یې نه وي، هغه هم په بشپړ کار کې حسابوي او د خپلو اثارو په نیولیک کې یې راوړي او ځینې لا داسې هم دي چې یوازې موضوع یې ټاکلې وي او بیا یې هغه هم په اثارو کې وشمېرل شي، نو د دغسې تېروتنو او ابهاماتو د مخنیوي په خاطر هر لیکوال ته بویه چې د خپلو اثارو د راټولېدو غمه په خپله وخوري. اوس له نېکه مرغه د کمپیوټر او انټرنیټ زمانه ده، لیکنې یوازې په چاپي خپرونو کې نه خوندي کېږي، اوس که لیکنه یو ځل د کمپیوټر او انټرنیټ څپو ته ورداخله شوه، بیا یې د محوه کېدو امکان ښخې کمېږي، نو لیکوال ته په کار دي، چې د خپلو لیکنو تر ټولېدو وروسته د هغو د خوندیتوب په باب یوازې پر چاپي رسنیو بسنه ونه کړي، بلکې بېلا بېلو وېبپاڼو ته یې هم ورکړي، چې هم یې ګټه زیاتو خلکو ته ورسېږي او هم د مرګ له بلا وژغورل شي. ما چې د خپلو لیکنو د راټولولو

تکل او کار پیل کړی، هدف مې همدا دی چې په راتلونکي کې نور له ماسره په تکلیف نه شي او هم نورو لیکوالو ته خپل دا پیغام پربږدم، چې که غواړئ کار وکړئ او کار خلاص کړئ، نو خپله یې وکړئ ! په همدې هیله دا لیکنې د قدرمنو لوستونکو مخې ته ږدم.

په درنه مینه او درناوي
ستاسو یون
۱۳۸۷ل کال د مرغومي ۱۲نېټه
کابل- افغانستان

د جدي شپږمه زموږ د معاصر تاریخ

غمیزه

دا لیکنه هغه مهال له پېښوره د خپرېدونکې وفا جریدې په پرله پسې (۷۹) ګڼه کې چې د ۱۳۷۲ل کال دمرغومې له (۱۰) مې نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده. په دې لیکنه کې له بېلابېلو اخځونو څخه ګټه پورته شوې وه، چې د چاپ پر مهال، هغه له چاپه غورځېدلې دي، خو کومو ځایونو کې چې متن په غبرګو لیندیو کې نیول شوی، د بل چا د اثر ښکارندویي کوي، نو زه د دلته د لیکنې همغه بڼه بیا خپروم چې وفا جریدې

د ۱۳۵۸ لمریز کال د جدي ۶ نېټه زموږ د هېواد په تاریخ کې د ویر او درد هغه غم لړلې ورځ ده، چې د نړۍ ستر فکري او پوځي ښامار، په اقتصادي لحاظ د افغانستان له مظلوم، خو په رواني لحاظ له غښتلي ولس سره، د زور ازموینې لپاره، د جنګ ډګر ته راودانګل او زموږ پر سپېڅلي او غیرتي خاوره یې څه ناڅه د فکري او اقتصادي ښکېل ترڅنګ د پوره پوځي ښکېلاک لاره خپله کړه.

دوی دې کار ته ((د انترناسیونالیستي)) مرستو نوم ورکړ او خپل روزل شوی غلام (ببرک کارمل) چې روحاً او جسماً د شوروي اتحاد د اوامرو تابع و، د خپل یوه جمهوریت د راډیو له لارې د افغانستان ولس ته لا ښه راوپېژانده، یوه ورځ وروسته یې د خپل سره پوځ د زور پر اوږو سپور کابل ته راواستاوه او د کابل پر تخت یې کېناوه. تر دې وخته پورې (ببرک کارمل) زموږ په ټولنه کې د یوه منفي سیاسي کرکتر په توګه ځان تثبیت کړی و؛ سیاسي کړیو او روښنفکري قشر له روسانو سره د هغه له نږدې اړیکو نه خبر وو، مذهبي او روحاني کړیو کې د هغه عقیده یې تګلورې ته په سپکه سترګه کتل کېدل او په فرهنګي او ملي حلقو او اذهانو کې د هغه د ملي او قومي هویت د ناڅرګندتیا په وجه هم د هغه پر وړاندې څه ناڅه حساسیتونه راپارېدلي وو، له دې دومره نیمګړتیاوو او منفي صفاتو سره سره روسانو د پخوانیو روابطو په تعقیب هغه په چکوسلواکیا کې د افغانستان له سفارت نه (شوروي اتحاد) ته بوته او تر څو میاشتو څنډ وروسته یې د خپل ۸۵ زره کسیز پوځ په زور د (حفیظ الله امین) واکمنۍ او ژوند سقوط او پر ځای یې دی (ببرک کارمل) کېناوه. ببرک کارمل له شوروي څخه د ((سپاس)) او منني ادا کولو په ترڅ کې خپله څېره خلکو ته وښوده، د افغانانو تاریخ، فرهنګ، معنویت او اتلولي یې له نظره وغورځوله او د افغانستان

برخلیک یې د شوروي انترناسیونالیستو(!) مرستو سره تړلی وباله. په لسګونو ځله یې په رسمي او مطبوعاتي غونډو کې دا خبرې په ډېر ویاړ او جرئت سره د تاریخ حافظې ته وسپارلې چې: ((ما هرگز شکست نه خواهیم خورد از خاطریکه اتحاد شوروی بزرگ عقب ما ایستاده است، اگر کمکهای بجا و انترناسیونالستی اتحاد شوروی بزرگ نمیبود ، افغانستان هر گز در نقشه سیاسی جهان وجود نمی داشت، دوستی افغان شوروی خلل ناپذیر است، اتحاد شوروی دوست صدیق مردم افغانستان است)).

عکس العملونه:

د پخواني شوروي د زورواکانو دا تېرى د ټولې نړۍ، د ملګرو ملتو ، اسلامي هېوادونو او ملي ازادي بښونکو غورځنګو وغانده او زمونږ د هېواد دخلکو له غوخ ملي، جنګي، رواني او عقیده یي پاڅون سره مخامخ شو.

ملګرو ملتونو د (۱۹۸۰-۱۹۸۷) کلونو په موده کې په خپلو عمومي کلنیو غونډو کې د افغانستان په باره کې ((۳۷/۳۵، ۷۳/۲۴، ۴۳، ۳۸/۲۹، ۳۹/۱۳ په لسګونو پرېکړه لیکونه صادر کړل چې په دې ټولو کې د رایو په اکثریت سره د شوروي د یرغل غندنه او له افغانستان څخه له قید او شرط پرته د هغو د پوځیانو د وتلو غوښتنه شوې وه. د ملګرو ملتو د بشر د حقوقو کمیسیون، د اروپا ګډ بازار، د اسلامي هېوادونو

کنفرانس، امریکا او د لویدیزې اروپا ټولو هېوادونو د شوروي تېری وغانده او ((د ملتونو دایمي محکمې چې د نړۍ لوی علمي او سیاسي شخصیتونه د هغې غړي دي او په ازاد ډول کار کوي، د ۱۹۸۰ کال د مۍ پر لومړۍ نېټه د سویډن په مرکز (ستوکهولم) کې پر افغانستان باندې د سره پوځ قضیه وڅېړله او په نتیجه کې د دې محکمې له خوا د شوروي یرغل محکوم شو)).

د یرغل عوامل:

شوروي اتحاد چې تر دویم نړیوال جنګ وروسته په نړۍ کې د یو ستر سیاسي، فکري، پوځي، جغرافیایي او څه نا څه د اقتصادي ځواک په توګه سر راپورته کړی و، ځان یې لوی فاتح، د کمونیزم لوی مرکز او د سولې مدافع(!) باله، نو په پاتې نړۍ کې یې د کمونیستي فکر د خپراوي، د سیاسي او اقتصادي ګټو لاسته راوړلو او پر امریکا باندې د پوځي لاسبري لپاره ځان براباراوه. نو افغانستان پر دې وخت په سیمه کې د جغرافیایي موقعیت له مخې سترو ځواکونو ته خاص اهمیت درلود او سترو قدرتونو ورته په ډېرې ځیرتیا کتل.

د شوروي د زورواکي (لیونید برژنیف) د یوې وینا له مخې: ((موږ افغانستان ته ځکه لښکرې واستولې، چې زموږ جنوبي پولې په خطر کې وې)). خو د شوروي دربار او کمونست ګوند ارمانونو ته وفادار او د ببرک کارمل ډېر نږدې ملګری (اولیانو

فسکی) وايي: ((موږ پر افغانستان باندې ځکه لښکر کشي وکړه چې هلته د اکثريت ځواک ختم کړو او دولتي قدرت اقليتونو ته انتقال کړو)).

ځيني نور وايي په افغانستان کې د شوروي هدف دا و، چې د افغانستان د کانونو، ځنګلونو، د اقتصاد د ودې ثرنګوالی او د ټولو طبيعي منابعو انحصار په خپل لاس کې ولري، خو ځيني نور بيا د شوروي لويو او ستراتيژيکو هدفونو ته ګوري او وايي شوروي غوښتل د افغانستان له لارې د هند ګرمو اوبو ته ځان ورسوي او په دې توګه هغه پوځي او عقيده يي کمربند چې (ناتو) ورځخه تاو کړی و، مات کړي. د جګړې عوامل او لاملونه چې هر څه وو، خو جګړه د افغانستان پر خلکو وتپل شوه.

د جګړې د دوارو غاړو د ځواک ثرنګوالی:

د کفارو او مشرکانو پر وړاندې د اسلام د ستر پيغمبر حضرت محمد(ص) او صحابه کرامو له غزاګانو پرته چې ډېرې نا انډوله جګړې وې او مسلمانانو په کې ډېر وسايل نه درلودل خو روحي قوت يې زيات و، د افغانستان او شوروي جګړه داسې يوه نا انډوله جګړه وه چې د نړۍ تاريخ به يې بېلګه کمه ثبت کړې وي. د جګړې په لومړي پړاو کې ۸۵ زره شوروي عسکرو پر افغانستان تېری وکړ او وروسته د حالاتو د کړکېچن کېدو له امله ۳۰ زره تنه نور هم پرې زيات شول.

ددې ترځنګ د کارمل د رژیم منظم قطعات چې شمېر یې وروسته پنځه سوه زره تنه اټکلېده، هم جنګېدل، د هغو شوروي عسکرو شمېر چې په جګړې کې یې برخه واخیسته، یو ملیون تنو ته رسېده، په دې جګړه کې روسانو له خفیفه وسلو، لکه مکروف، کلاشینکوف، کلکوف، ګرونوف، پیکا او داسې نورو نورو وسلو څخه چې د ټولو یادول یې ضرور نه دي، له دې لاندې درندو وسلو څخه هم کار واخیست:

((جټ الوتکې ۳۰۰

هلیکوپټر ۲۰۰

ټانکونه ۱۴۲۰ عرادې

له هغو مدرنو الوتکو څخه چې روسانو د مجاهدینو پر ضد ورڅخه کار واخیست د MI-17,MI-8, MI-24, MI-24/27 هلیکوتپرو په ګډون او Tu-16, Bedger, Su24, Fancer , Tu-22 Blinderd، بمب غورځونکې الوتکې دي، دغه راز د روسانو د شتوالي پر وروستیو وختونو او د وتو پر مهال د کابل د رژیم قوتونه په لاندې ډول تثبیت شوي وو: ((ثلور قول اردو او یو امنیتي زون، ۱۲ پیاده فرقې، د خاص ګارد یوه فرقه، د خاص ګارد ۳ غونډونه، د کماندو ۵ غونډونه، توپچي یو غونډ، ۲۲۰ درانده ټانکونه، ۲۰۰ سپک ټانکونه، ۲۵۰ جګړه ییز ماشینونه، ۸۵۰ نفر وړونکي زغروالي واسطې، ۱۰۰۰ توپونه چې ۱۵۲mm او ۲۲۰ mm درانده توپونه هم پکې

شامل وو، ۱۰۰۰ هاوانونه چې په هغه جمله کې m۴۳ هم شامل وو، د سکاډ توغوندي د توغولو دوه دستګاوې، ۱۰۷ جټ الوتکې، ۱۰۲ هيليکوپترې، ۷۲ انتونوف (ترانسپورتي) الوتکې، د SA-2-110 او SA-3-110 لرونکي د سام۲ غونډونه، د دافع هوا يو غونډ او د رادارو يو غونډ.)) په تبليغاتي جنګ کې د هېواد په داخل کې د رژيم په لسګونو جريدې، مجلې، ورځپاڼې، راډيو او تلويزيون او په بهر کې د شوروي اتحاد خپرونو، راديو او تلويزيون او د نورو سوسياليستي هېوادونو خپرونو په بېلابېلو ژبو، په ځليريشت ساعتونو کې په لسګونو ساعتونه په خپله ګټه تبليغات کول. په رواني لحاظ شوروي خپلو عسکرو ته د کمونيزم د پلي کېدو او انترناسيونالیزم روحيه ورکوله او د کابل رژيم د انقلاب دفاع او وطن پالنې روحيه چې دواړه يې د ورځې په تېرېدلو سره کمزورې کېدلې.

د مجاهدينو پوځي څرنګوالی:

کله چې شوروي پوځ له مدرنو او وژونکو وسلو سره پر افغانستان باندې يرغل وکړ، نو افغان ولس يې په تش لاس مقابلې ته ورودانګل او په يوه نا انډوله جنګ کې له روسي پوځ او د هغو له کېنول شوي رژيم سره ښکېل شول. د مجاهدينو وسلې پر دې وخت بېل، کلنګ، تبر، مش کش ټوپک، ښکاري چريز ټوپک، سرپې ټوپک، لاسي پترولي

بمونه، خال خال پنځه ډزي او لس ډزي ټوپک وو، وروسته یې په جګړه کې له دولتي عسکرو څخه ځینې وسلې او له بهرنیو سرچینو څخه د ټانک ضد ماینونه او توغندي لاسته راوړل او همدارنګه د جګړې په وروستیو وختونو کې د درندو وسلو، د بلوپایپ او ستینګر هوایي ضد توغندیو درلودونکي شول، چې د جګړې د برخلیک په ټاکلو کې یې د مجاهدینو په ګټه اغېزمنتوب ورخ پر ورځ زیاتېده. له تبلیغاتي پلوه مجاهدین له عصري امکاناتو څخه بې برخې وو، خو څرنګه چې د افغانستان اکثریت ټولنه نالوستې وه، نو د شفاهي او مخامخ تبلیغ تاثیرات پرې زیات پرېوتل، نو روحاني قشر، ملایانو او سیمه ییزو مشرانو د مجاهدینو په ګټه عمومي روحیه وروزله او له اسلام نه یې د یوه رواني سپر په توګه د یرغلګرو پر ضد ګټه واخیسته، ټول مجاهدین یې له اسلام او خپلواکۍ سره د مینې په روحیه وروزل، د مجاهدینو د یوه مشر د وینا له مخې چې پر ۱۳۶۱ل کال یې یوې غونډې ته کړې وه، ویلي وو چې: ((موږ هرومرو بریالي کېږو، ځکه چې موږ ستر رواني ځواک او تکیه ځای لرو او هغه اسلام دی)) نو د فزیکي جنګ په انډول په رواني جګړه کې د مجاهدینو روحیه ډېره پیاوړې وه.

په تبلیغاتي او سره جګړ کې مجاهدینو وروسته عصري تبلیغاتي وسایل پیدا کړل، له اخبارو نه نیولې تر راډیو پورې د وسایلو خاوندان شول، او همدا راز نړیوالو خپرونو او

راډیوګانو هم د دوی په تبلیغاتي جنګ کې د دوی په ګټه ونډه واخیسته.

د جګړې تلفات او زیانونه:

په دې جګړه کې د ځینو سرچینو له قوله د شوروي د مړو عسکرو شمېر ((۱۳۳۱۰-۱۵۰۰۰) د ټپیانو (۳۵۴۷۸-۳۷۰۰۰) تنه او د ورکو ۳۱۱)) تنه ښوول شوی دی. خو ځینې نور دا تلفات ډېر زیات ښیي، مثلاً د استونیا (نوته هال) نومې ورځپاڼه د روسي پوځیانو د تلفاتو په باب لیکي: ((د افغانستان په جنګ کې ۵۰۰۰۰ تنه پوځیان وژل شوي او ۱۵۰۰۰۰ تنه ټپیان شوي دي)). ((یو روسي جنرال د خپل یو لیک په ترخ کې د شوروي سوسیالستي جمهوریتونو اتحاد ته لیکلي: ((تر هغه ځایه چې د ځاني تلفاتو په باب ما ته راپور رارسېدلی دی، عرض کوم چې ۲۷۹۸۱ تنه مړه، ۷۶۵۲۰ تنه ټپیان او ۱۸۱۸ تنه اسیر شوي دي.)) د ماسکو د ختیځپوهنې انستیتیوت ((په دې جګړه کې د کابل د رژیم د مړو عسکرو شمېر ۲۸۵۵۲ تنه، د ټپیانو ۱۱۲۵۸۹ تنه او د اسیرانو ۱۷۲۴۵ تنه ښوولی دی)). (البته د روسانو تر وتو پورې).

په دې جګړه کې د یرغلګرو((۷۰۰-۷۵۰) جټ او هیلیکوتپر الوتکې، (۵۰۴-۶۰۰) عرادې ټانکونه، (۷۴۰-۵۸۰) نفر وړونکې زغروالې واسطې، (۸۲۰-۹۵۰) ډول ډول توپونه او (۵۴۰۰-۶۰۰۰) عرادې لارۍ له منځه تللي دي)) همدارنګه په

دې جګړه کې شورويانو (۹۵) بلیونه ډالره زیان زغملی دی، چې د افغانستان له اوسنۍ بودجې سره د پرتلې کولو له مخې د افغانستان تر ۱۰۰۰ کلونو څخه د زیاتې مودې بودجه جوړوي. دغه راز د جګړې د دوارو غاړو د یوې ورځې لګښت ۵۰ ملیونه ډالره اټکل شوی دی. پر دې تلفاتو سربېره شوروي اتحاد، له سترو رواني او روحي ناروغیو سره مخامخ شو. په کلني اقتصادي بودجه کې یې په سلو کې ۱۲ کمښت راغی، نړیوال حیثیت یې راټیټ او تجزیه کېدو ته یې لاره اواره شوه. شوروي وګړو ته سترې رواني ناروغۍ پیدا شوې، هغه یو ملیون شوروي عسکر چې د افغانستان په جګړو کې یې ګډون کړی و، ډېر زیات یې پر مخدره موادو، الکولو، چرسو او نورو رواني ناروغیو اخته وو، دوی خپلو کورونو ته تر ستنېدو وروسته خپلې یو ملیون کورنۍ او کورنیو سره د ارتباط له مخې خپل خپلوان او بیا ټوله شوروي ټولنه پر رواني ناروغۍ اخته کړل؛ دوی ته د افغانستان خاوره، لکه دوزخ داسې ګرځېدلې وه او پر افغانستان باندې د یرغل په لومړیو شپو او ورځو کې یې چې د انترناسیونالیزم په روحیه او د خوشالۍ په جذبه په عسکري بارکونو کې د افغان وژنې سندرې ویلې، وروسته په ډېره مایوسۍ او خپګان د خپلو ماتو ساندې ووهلې. لکه ((الیچ پشماکوف یو روسي جنرال چې د مجاهدینو له خوا د کره باغ په سیمه کې وژل شوی، د یادښت په کتابچه کې یې لاندې څلوریزه په روسي ژبه لیکل شوې، چې ترجمه یې داده:

((خدای(ج) ناز او مهرباني پیدا کړې ده

شیطان ماشیندار او پوځي خولۍ پیدا کړې ده
خدای(ج) جنت پیدا کړی
شیطان د افغانستان خاوره پیدا کړې.))
دغه راز یو روسي عسکر ته یې خپله معشوقه لیکي:
((خوږه او ګرانه شاسا سلام!
ته هر وخت زما په زړه راوربړې، دایا د ګروزین قطب په خوا تللې ده، د ګروزین ښوکې په واورو ډکې دي، یخني ساعت په ساعت زیاتېږي، زه هر وخت په کار مصروفه یم، نه شم ویلای ته به کله راځې، مور مې ځان مصروفه ساتي، له تلویزیون وروسته خپل زیاتره وخت د راډیو په اورېدلو تېروي. څو ورځې دمخه چې سخت بارانونه وو، له افغانستان د ((ویکتور)) غریب لاش راورسېد، کم بخت ویکتور، له دایا سره د هغه د واده لا یوه میاشت هم نه وه تېره شوې، اوف بدنصیبه دایا! څومره د بدمرغۍ تیارو ګیره کړه.
ګرانه! ته به کله راځې؟)). دغه راز د دې جګړې زیات معیوبین چې کله خپلو کورونو ته ستانه شول، نه یوازې خپله پر رواني ناروغۍ اخته او له ژوند مایوسه وو، بلکې خپلې کورنۍ یې هم پر ناروغیو اخته کړې.
((مثلاً د منسک په سیمه کې ۷۵ تنه معیوب، په سپینه روسیه کې ۴۳۶ تنه، په (پارلو ګراد) کې ۴۰۰ تنه، په سنت سترز بورګ کې ۱۵۳ تنه په (تولا) کې ۱۰۳ او په ګورکي ښار

کې ۹ تنه معیوبین ژوند کوي)). ((له همدې کبله په شوروي کې د هغه وخت د حکومت پر ضد پټ او ښکاره عکس العملونه رابرسېره شول، لکه د روسي لیکوال (الکساندر پروخانوف) د (اوکراین مولد) ورځپاڼه، میخایل وستوفسکي، پروفیسور یاچوشي د ایشیوف او د اندري سخاووف څرګندوني او د خلکو پټ او ښکاره عکس العملونه...))

افغانستان ته د جګړې زیانونه:

سره له دې چې دې جګړه کې افغانانو یوه ستره او معجزه ډوله اتلولي وکړه، چې په نتیجه کې د ختیزې اروپا هېوادونه او ځیني نور نیمه مستعمره هېوادونه ازاد شول، امریکا او د لویدیزې اروپا هېوادونه د شوروي او کمونیزم د یرغل له خطر نه خلاص او د سترو رواني ناروغیو له فشار نه بې غمه شول، خو د جګړې درونده پېټی او ناخوالې افغانانو وزغمل او زغمي یې. د دې جګړې په ترخ کې په زرګونو کیلومتره سړکونه وران، په سلګونو پلونه او پلګوټي خراب او یوازې د ډاکټر نجیب الله تر وخت پورې ۳۰۰۰ ښوونځي وران شول، په زرګونو هکتاره د کښت ځمکه ویجاړه او له کښته پاتې شوه، دوه ملیونه کورونه وران شول، د دېرشو ملیونو په شاوخوا کې ماینونه په ځمکه کې ښخ پاتې شول، ۷ ملیونه افغانان (دوه ملیونه په داخل او پنځه ملیونه په بهر کې) مهاجر شول، یونیم

ملیون تنه شهیدان شول، د تلیفون او برېښنا په زرګونو ستنې له منځه لاړې او د برېښنا ستیشنونو ته سخت زیان ورسېد او دې بد مرغیو مجاهدینو ته د قدرت تر انتقال وروسته هم ادامه پیدا کړه، د هېواد ډېر زیات ښارونه وران شول، یوازې په کابل ښار کې دوه زره لویې او وړې فابریکې د اور تر ستونې تېرې شوې، د ښار په سلو کې اویا برخې پر کنډوالو بدلې شوې، ملي او تاریخي افتخارات مو لوټ او یا د اور په لمبو کې وسوځول شول، لنډه دا چې د سوونو او زرګونو کلونو مادي او معنوي شتمنۍ مو له خاورو سره برابرې شولې.

فرهنګي فقر

> دا لیکنه د ارمان جریدې په ٥ ګڼه کې چې د ١٣٧٣ل کال د سلواغې له ٣ سره سمون لري، خپره شوې ده.

په ټولیزډول فرهنګ د یوې ټولنې له ټولې جوړې شوې مادي او معنوي شتمنۍ څخه عبارت دی او په ځانګړي ډول د ټولنې ذهني او دودیزې پانګې ته فرهنګ ویل کېږي.
له فرهنګي پلوه افغانستان په نړیوال فرهنګ کې ځانګړی مقام درلود او د تاریخ په اوږدو کې زموږ لرغوني هېواد ته د فرهنګ او فرهنګپالنې زانګو ویل شوې ده. هر کله چې افغانانو تر یوې څه ارامې ساه کښلو وروسته د خپل ذهني او مادي اعمار لپاره ځانونه چمتو کړي او یوه معنوي پانګه او شتمني یې راټوله کړې، بیا نو یو طاعون، یو توپان او یوه تباه کوونکې سیلۍ پرې راخوره شوې او د هغوی هرڅه یې له خاورو سره برابر کړي دي، د مقدوني سکندر تر تاړاک دمخه او هم وروسته دې قام په پرله پسې ډول پنځه لسیزې هم د سولې او ارامۍ پر پالنګ خوب نه دی کړی، کله چنګیزیانو، کله مغولو، کله فارسیانو، کله انګریزانو، کله روسانو او کله هم... نورو په دې خاوره کې د خپلو زور ازمویلو آسونه زغلولي دي. کورنیو جګړو او داخلي اختلافونو هم وخت پر وخت د

هېواد فرهنګ ته درانه زیانونه اړولي دي. له انګرېزي ښکېلاک نه د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته سمدلاسه په هېواد کې د ذهني ښېرازۍ او مادي هوساینې لپاره ګړندي ګامونه پورته شول، ایله یوه لسیزه لا نه وه پوره شوې، چې د ناپوهۍ یو بل طاعون پر هېواد خور شو. خو د هېواد وینښو او خبیرو اشخاصو ډېر ژر د دې طاعون علاج وکړ او بیا د هېواد د فرهنګي پرمختیا، مادي رغونې او سوکالۍ لپاره هڅې پیل شوې او همدا (۱۳۰۹-۱۳۵۷ل کلونه) له یو څه خفیف اړودوړو پرته، د معاصر افغانستان د فرهنګي او ارام ژوند کلونه دي.

په یاد شوي زماني واټن کې د مادي پرمختیا ترڅنګ، په هېواد کې په سلګونو ښوونځي، په لسګونو پوهنځي، څو پوهنتونونه، په لسګونو ننداړتونونه، موزیمونه، د تاریخي اثارو ارشیفونه او د فرهنګ ډېر نور روزنځایونه جوړ شول. په سلګونو عنوانه علمي، تاریخي او ادبي اثار چاپ شول او په زرګونو علمي او ادبي غونډې جوړې شوې. زموږ دښمنان هم په دې زماني واټن کې لاس تر زنې پاتې نه شول، زموږ په هېواد کې یې لومړۍ د ذهني پاشنې لپاره سیاسي ډلې وروزلې او د ملاتړ لپاره یې بې حسابه لګښتونه وکړل او دا په دې هیله چې په افغانستان کې د اوږدې جګړې لپاره، ذهني شرایط برابر کړي. بالاخره دا جګړه پیل شوه او د روسانو په عملي دخالت خپل اوج ته ورسېده. د افغانستان ګاونډیو،

لـري او نـړدې هېوادونـو هـر يـوه پـه دې جګـړه کـې ځـانګړي هدفونـه لـرل. خـو ځينـو د نـورو موخـو ترڅنـګ دا درې مهـم هدفونه تعقيبول: د افغانستان د پوځ لـه منځـه وړل، د اقتصـاد ختمـول او د فرهنـګ محـوه کـول. کېـدی شـي چـې ځينـې نـورو هېوادونو هـم دا غوښـتل، خـو د يـو څـو هېـوادو علاقـه ورتـه د مينـې او يـوازينۍ هيلـې تـر پـولې رسـېدلې وه او پـه پـای کـې همداسې وشول. پـه ۱۲ کلنه جګړه کې پـر مـالي زيـانونو سربېره تر ۳۵۰۰ څخه زيات ښوونځي وسيزل شـول، پوهنتونونـه ړنـګ شول، کتابتونونه، موزيمونه چور شول، ارشيفونه غـلا شـول، ننـدارتونونو تـه اور واچـول شـو او څـه پـاتې تـاريخي اثـار پـه ناڅيزه بيه د دوی لاس ته ورغلل، د دغو اثارو له تباهۍ څخه د دوی مقصـد دا دی چـې زمـوږ تـاريخي غـرور مـات کـړي او لـه ماضـي سره زموږ د ولس ذهني رابطه وشلوي. د فرهنګ پرځای د ولس پـه ذهن کې د جنګ مفکـوره خوره او ولـس لـه فرهنګـي فقـر سـره مخـامخ کـړي. د جنـګ لـه لارې افـرادو تـه تغـذيې لاره اواره کړي او د فرهنګ مادي ملاتړ ختم کـړي. اوس پـه افغـاني ټولنه کې د فرهنګ له لارې د ورځيني ژوند د چارو خړوبول ډېر ګران شوي دي. پـه همـدې وجـه فرهنګـي ارزښـتونه او فرهنګـي هڅې د ورځيني ژوند د نورو ستونزو تر سيوري لانـدې راغلـي دي. نو کـه غـواړو خپلـه ټولنـه لـه دغـه رنځېـدونکي او کـړېدونکي حالته راوباسو نو څه بايد وکړو؟ له فرهنګه يې پيل کړو؟ که له

سياسته؟ او که له اقتصاده؟ سره له دې چې دا درې توکه يو له بل سره نږدې اړيکي لري، خو زيات اشخاص شايد پر دې خبره متفق وي چې د يوې ټولنې د هوسايينې بنسټيز عامل فرهنګ دی. د بې فرهنګه او وچ سياست پايلې (نتيجې) موږ په خپل هېواد کې په خپلو سترګو وليدلې، له اقتصادي پلوه هم زموږ هېواد د زياتو طبيعي شتمنيو خاوند دی، خو رابرسېره کول يې علمي کادرونه او زيات وسايط غواړي. د پيداګوژۍ پوهان عقيده لري چې اقتصاد او فرهنګ يو د بل لازم او ملزوم دي بايد دواړو ته ژوره پاملرنه وشي. عيني تجربو ښودلې ده، هغه ټولنې چې له فرهنګي پلوه بډايې دي، په اقتصادي لحاظ هم ډېرې شاته نه پاتې کېږي. المان او جاپان د دويمې نړېوالې جګړې درانه زيانونه وزغمل، خو ژرنګه چې ټولنې يې له فرهنګي پلوه رسېدلې وې، خپل هېوادونه يې بېرته ودان کړل. نو فرهنګ بايد پياوړی، شفاف او روښانه شي، چې د ژوند لارې او کوڅې پرې په روښانه ډول ووينو.

د عقايدو بحران

دا لیکنه له پېښوره خپرېدونکي ارمان جریدې د ۱۳۷۳ ل کال د سلواغې پر ۳مه نېټه په خپله (۵) گڼه کې خپره کړې ده.

ځو کاله د مخه يوه افغاني پوهاند ويلي وو: ((په افغانستان کې د عقيدې بحران او د معنويت سقوط منځته راغلی دی)).

پر يو بل نه باور او اوږدې فزيکي جگړې د ژوند جوړوونکو خواوو توازن گډوډ کړ او داسې حالت رامنځته شو چې ليدل يې سترگې برېښوي او اورېدل يې عواطف او زړونه راپاروي.
په افغانستان کې د متضادو عقيده يي سيستمونو د نادرست استعمال په پايله کې عقده يي ټکر منځته راغی، د دغه عقيده يي تصادم په نتيجه کې ولس پر ډلو او ډلگيو ووېشل شو او ذهني پاشنه منځته راغله، کله چې هر يوه د خپلو عقايدو د برلاسي لپاره فزيکي جگړه پيل کړه، نو خپله گروهه ورته داسې تفهيم شوه، چې د مخالف لورې د محوه کولو لپاره بايد له هر امکان څخه کار واخيستل شي.

د لرغوني يونان يو ليکوال وايي: ((جگړه چې په هر نوم او د هر مقصد لپاره وي، په بشريت کې د وحشت، ذلت، فقر او بدمرغۍ طاعون زېږوي)) د افغانستان جگړې هم دا بد گڼې

لرلې، جګړې په وګړو کې عاطفه او زړه خوږی ختم کړل او ځینې ډلې لا په رواني لحاظ د بېته هم ورسېدې، چې د مقابل لوري له وژنې او نابودۍ څخه د خپلو روحي نا ارامیو د تسکین لپاره کار واخلي.

عقایدو او له عقایدو سره په ناپوهېدلي ډول افراطي چلند د دوی په ذهن کې د اوږدې جګړې او وینې شیندلو ځواک پیاوړی کړ او د بېته وزګار نه شول، چې د عقیدې په رښتیني مفهوم د خپل زړه پردې د عاطفې په اوبو ووینځي او د مینې غبرګ پرانیزي.

د مرحوم استاد الفت په نظر؛ عقیده د انسان په ژوند کې تر ټولو مهم اصل او ارزښت دی، چې بې له هغې ژوند ناممکن برېښي. خو راځو د بېته چې هر فکر، هر اند، هر ذهني تاثر او هره اخیستنه عقیده کېدی شي؟ او سیاست هم د عقیدې تر سرحده اوچتېدی شي او که نه؟

یو سیاستپوه په افغانستان کې د جګړې مهم لامل دا ګڼلی چې تقریباً ټولو سیاسي ډلو سیاست د عقیدې تر پولې اوچت کړی دی. څرنګه چې عقیده د انسان په ذهن کې یو سپېڅلی او مقدس څیز دی، نو انسان د هغې پر وړاندې هر ډول راولاړ شوی عمل نه شي زغملای. په داسې حال کې چې په ځینو نورو ټولنو کې د سیاست او عقیدې ترمنځ ذهني پولې موجودې دي. سیاست د ټولنې د ورځیني ژوند د تخنیکي او اقتصادي

چارو د سمون لپاره کارول کېږي او عقیده د انسان د روحي سپېڅلتیا، اخلاقي روغمنتیا، رواني ارامۍ او اخروي نړۍ د لاسته راوړلو لاره ده. ځینې شاید ووایي چې سیاست د عقیدې د پلي کولو اغېزمنه وسیله او د هغې د عملي تطبیق لپاره ورته اړتیا ده. که سیاست دلته د پورتني مقصد او مفهوم لپاره استعمال شي، نو بیا هم واسطه او وسیله وګڼل شوه، خو وسایل د وخت په تېرېدلو سره بدلون مومي او عقیده د انساني ذهن نه بېلېدونکی توک دی. همدارنګه کوم اعمال چې په سیاست کې ترسره کېږي او په اصطلاح جواز ګڼل کېږي، په عقیده کې هغو ته ځای نه شته.

خو اوس راځو خپلې ټولنې ته: زموږ په ټولنه کې دا دوه ژوند جوړوونکي توکي (عقیده او سیاست) داسې استعمال شوي چې کله هم له عقیدې نه د یوې وسیلې او کله هم له سیاست نه د یوې عقیدې په توګه کار اخیستل شوی او په پایله کې نه یوازې یو سیاسي کړکېچ، بلکې یو عقیده یي بحران هم رامنځته شوی دی. په دې عقیده یي بحران کې هغو اشخاصو خاصه ونډه درلوده، چې د عقایدو د ممثل او مظروف په شکل یې خلکو ته ځان پېژانده، څرنګه چې مظروف او ممثل صیقل شوی، شفاف او روښانه نه وو، نو د عقیدې روښانه او نرمې وړانګې ترې د عام ولس ذهن ته ښې ونه رسېدې او د ولس ذهن یې د عقیدې له اصلي ماهیت نه همداسې په ابهام کې

وساته. په همدې وجه د ولس یوه برخه له ذهني کنټروله ووته او د مادي لذایزو د ګټلو لپاره یې مادي وسایطو ته ورمخه کړه او فزیکي ټکرونو ته لاره اواره شوه. ان تر دې چې د یوې عقیدې لارویان هم د خپلو عقیده یي آرونو (اصولو) پرخلاف پر ذهني او فزیکي جګړو اخته شول. اوس نو زموږ ټولنه نه یوازې سیاسي او مادي بیا رغونې ته ضرورت لري، بلکې په لومړي ګام کې ذهني او عقیده یي بیا رغونې ته هم اړتیا لري.

که خبر نه یې نو واوره !

> دا لیکنه هم له پېښوره خپرېدونکې وفا جریدې په خپله ۵-۶ ګڼه کې چې د ۱۳۷۳ل کال د سلواغې له ۲۶ سره برابره ده د (نیازي) په مستعار نامه خپره کړې ده. اصلاً ((که خبر نه یې نو واوره)) د دې جریدې د یوه کالم نوم و، چې همداسې ورځنیو مسایلو ته وقف شوی و، ما هم څو ځله دې کالم ته وړې وړې لیکنې ورلېږلې وې، هغه هم په بدل نامه، دا لیکنه هم د (نیازي) په بدل نامه خپره شوې ده، خو نورې لیکنې زما لاس ته رانغلې، دا یوه یې د بېلګې په توګه دلته وړاندې کوم:

په وروستیو څه کم دریو کلونو کې د کابل - جلال اباد د لویې لارې د پاټکونو، پوستو او وسله والو اشخاصو چلند هر هغه چاته چې پر دې لاره یې یو ځل هم سفر کړی وي، ډېر ښه څرګند برېږي. خو له دې ستونزو او کړاوونو سره سره ځینې نورې خبرې هم شته چې هم دردونکې دي او هم خندوونکې:

✸ د سروبي د ننستړو دویم بڼ چې اوس یې له منځه وړی (تګاب ته د ورغلي سړک) د پیلېدو ترڅنګ د ښباک د اوبو د پخواني حوض پر یوه دېوال لیکل شوي: ((سه چیز مسلمان بر مسلمان حرام است، خونش، ابرویش و مالش (روایت مسلم/ محصلین))) د همدې حوض ترڅنګ د مجاهدینو (!) یو پاټک هم واقع دی او له همدغو دریو څیزونو سره یې کار دی.

✸ کله چې تر سروبي پورته د نغلو اوار ځای ته ورسېږې، نو دا شعار به دې هم تر سترګو شي: ((ایمان، تقوی، تنظیم، جهاد

في سبيل الله)) ددې شعار ترڅنګ هم يو پاتک پروت دی. دغه رازد سروبي له بازار راکښته په يوې بلې تنظيمي پوځي قرارګاه کې چې د سړک غاړې ته پرته ده ليکل شوي: ((په خپله ساحه کې د خلکو د سر او مال تضمين ورکوي.))

✸ د انسانانو د سرونو او غړو د اره کولو داستان به پرځای پريږدو اوس به راشو د بمبونو او بريښنا مزو د اره کولو او پريکولو کيسې ته. بمونه تر انسانانو (غيرتي او غچ اخيستونکي ښکاري) خو زموږ ولس لا تراوسه پورې له خپلو اره کوونکو او پرې کوونکو څخه انتقام نه دی اخيستی. د بمونو د انتقام کيسه داده: ((د بګرام هوايي ډګر چې اوس د شورای نظار په لاس کې دی، د افغانستان يو لوی پوځي هوايي ډګر و. په دې هوايي ډګر کې ډېرې وسلې او له هغې جملې ډېر ستر بمونه چې د جنګي الوتکو له خوا غورځول کېږي، هم موجود وو. څرنګه چې په دې بمونو کې تر ۲۰-۳۰ منو پورې باروت وي او نن سبا د يو من باروتو بيه تر ۳۰۰۰۰ افغانيو هم پورته شوې، نو ځينو سوداګرو د ميدان د پيره دارانو په مرسته دا بمونه اره کول او باروت يې ځنې کښل. يوه ورځ د بم د اره کولو پر وخت د زيات حرارت له کبله يو بم انفلاق وکړ، ورپسې نورو بمونو هم انفجار وکړ او له سوداګرو او باروت خرڅوونکو څخه يې خپل انتقام واخيست.)) خو بريښنا مزو لا تراوسه له خپلو غوڅوونکو څخه انتقام نه دی اخيستی. له جبل السراج نه

تر کابل پورې چې د برېښنا کوم مزي غځېدلي وو، هغه خو لا پخوا ټول شوي او بازار ته وړاندې شوي وو، خو اوس يې د هغه ځای د برېښنا د پايو (ستنو) پر پرېکولو او غوڅولو هم لاس پورې کړی دی. دا ناروغي يوازې هلته پاتې نه شوه، بلکې د کابل- سروبي، کابل- نغلو برېښنا مزو ته هم را اورسېده، ځکه چې برېښنا مزي له مسو څخه جوړ شوي او يو من مس په تور بازار کې په ډېره لوړه بيه پلورل کېږي، نو وسله والو او نورو غلو ته تر دې غوره غنيمت کله په لاس ورځي. د کابل- سروبي، کابل- نغلو برېښنا مزي نوي فيصده غوڅ شوي دي. د کباړ او تالان دا ناروغي ان کليو او بانډو ته هم رسېدلې، د کباړ دا لړۍ د هغې سيمې خلکو ته ښه معلومه ده، چې له لغمان ولايت نه الينګار ولسوالۍ ته تګ راتګ لري. د لغمان- الينګار په لويه لاره کې يو زيات شمېر عسکري موټر او درانه ټانکونه، ځينې ويجاړ او ځينې نيمه ويجاړ پاتې وو، خو کباړيانو ان له پاکستان څخه ورپسې مسلکي کسان او وسايل يوړل، هغه يې پرې ټوټې ټوټې کړل او پاکستان ته يې واړول.

له اوسپنو او ټانکو پرته، دې ډول خلکو پر شنو ونو او بوټو هم صرفه ونه کړه، په کابل کې يې د خلکو له باغونو څخه ډېرې د مڼو او نورو مېوو ونې ووهلې، د سون د لرګيو او پوځي مورچلو په جوړولو کې يې ترې کار واخيست، د سروبي د نښترو پورتنۍ شين بڼ يې هم پر سپېره ډاګ بدل کړ.

جګړه او روحي ستونزې

دا ليکنه له پېښوره خپرېدونکې ارمان جريدې د لومړي کال په ۷ ګڼه کې چې د ۱۳۷۳ل کال د دلوې له ۲۹ نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده.

په افغانستان کې د پنځلس کلنې فزيکي جګړې له پيل سره سم او ان د هغې تر پيله لا د مخه د رواني، ذهني، عقيده يي او يا د اعصابو د جګړې لپاره د پيلامې ټکي اېښودل شوي وو. د ځلوېښتمو کلونو په لومړۍ نيمايي کې چې زموږ په هېواد کې د لويو ځواکونو له مالي او عقيده يي سرچينو څخه خړوبېدونکو سياسي ډلګيو ته د پنځېدو لاره اوارېده، د دې ډول جګړې لومړني ځرکونه وليدل شول. کله چې په هېواد کې ګرمه جګړه پيل شوه، نو هر لوی ځواک د خپلو پلويانو تر شا ودرېد. په توده جګړه کې کورنيو او بهرنيو غاړو هر يوه تر خپله وسه خپل خپل رول ولوباوه. پخواني شوروي اتحاد پر ځاني تلفاتو سربېره ۹۵ مليارده ډالره، لويديځو هېوادو او د هغو ملګرو ۲۵ مليارده ډالره، د دې جګړې د دوام لپاره په تله کې اېښي وو. دا چې د دې لګښت تخريبي ساحه څومره وه، هغه بېل بحث دی، خو د دې تر څنګ هغوی د ذهني تخريب او رواني جګړې لپاره هم يو لړ لګښتونه کړي، چې زموږ د ولس

ترمنځ ذهني واټن، روحي او فکري عقده او بحران رامنځته کړي.

پخواني شوروي اتحاد د پښتو او فارسي ژبو په ګډون د نړۍ په ۵۲ ژبو خپروني کولې او هم يې راډيويي، تلويزيوني او نورې خپرونې په ډېر ځواک سره فعالې وې. د افغانستان لپاره د دوی خپرونې بې له شکه زموږ د ولس پر ذهني وېش لويه اغېزه شيندلې، لويديز هېوادونه او د هغوی متحدين هم په دې لوبه کې تر هغوی وروسته پاتې نه شول او د افغانستان په باب يې په يوه شېبه ورځ کې يوازې خپلې راديويي خپرونې (۱۱۰) ساعتونو ته ورسولې. په کابل کې د ۸۰ عنوانو په شاوخوا کې چاپي خپرونو ترڅنګ راډيو او تلويزيون هم په اوونۍ کې په لسګونو خپروني کولې، پاکستان، ايران او د مجاهدينو تنظيمونو هم تر خپلو همسيالو ځان شاته ونه شو زغملای او په مجموعي توګه ټولو داسې يو څه زموږ د ولس ذهن ته وړاندې کړل، چې د هغوی د ذهني وېش، ستړيا او روحي نارامۍ سبب شول. په دې ذهني جګړه کې نه يوازې مطبوعاتو، بلکې د هغو پر بنسټ رامنځته شويو مبلغينو هم خپله ونډه واخيسته. که د جګړې د مهال د ټولو غاړو مطبوعات سره پرتله کړو، نو وبه ګورو چې ټول پر سخت دردونکي او رنځوونکي ذهني جنګ اخته دي. د هرې غاړې له کلام او بيان څخه د کينې او وينو بوی راځي او يو د بل پر

نظریاتو او شتوالي د نابودۍ اورونه شیندي او بیا داسې وخت راغی چې د وخت واکمنو له دې رواني جګړې څخه د ستړیا احساس وکړ. کله چې د پخواني شوروي اتحاد مشر میخایل ګرباچف پر شوروي باندې د مسلط عقیده یي سیستم پر نه بري معتقد شو، نو په لویدیځ کې یې د ژورنالستانو په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې وویل، چې ژورنالیزم تراوسه خپل مسوولیت ترسره کړی نه دی. د نوموړي مقصد دا و چې د نړۍ خپرونې د سیاستوالو تر کنټرول لاندې دي، خو دا د ژورنالستانو مسوولیت او دنده ده، چې نړیوالو ته د دوستۍ، مینې او عاطفي پیغام ورسوي. خو د افغانستان په باب خپرېدونکو خپرونو له ځینو ښېګڼو پرته د سیاستوالو له هیلو سره سم ذهني جګړه جاري ساتله.

په پایله کې داسې وشول، چې د فزیکي جګړې ناخوالو، سیاسي دښمنیو، د عقایدو په نوم له عقیده یي آرونو تېرې، اقتصادي ستونزو او د رواني جګړې وسایلو په ګډه داسې یو حالت رامنځته کړ، چې زموږ ولس له سختو رواني ستونزو او ذهني بحران سره مخ شي. اوس نو تقریباً هره ورځ له هرو دریو افغانانو څخه دوه تنه ضرور پر بې نتیجې سیاسي بحثونو خپل وخت تېروي، نو لږ تر لږه که له ۱۵ ملیونه افغانانو څخه لس ملیونه افغانان د ورځې یو ساعت پر سیاسي خبرو تېر کړي، نو په یوه ورځ کې به مو ۱۰ ملیونه ساعته وخت ضایع

کړی وي او که دا په یو کال کې ضرب کړو (۱۰×۳۶۵) نو (۳۶۵۰) ملیونه ساعته وخت به شي او که دا بیا په ۱۵ کالو کې ضرب کړو (۱۵×۳۶۵) نو (۵۴۷۵۰) ملیونه ساعته وخت به مو یوازې پر بې نتیجې سیاسي بحثونو ضایع کړی وي او دا دومره خت دی چې د نړۍ هېڅ ملت به هم پر داسې بې نتیجې مسایلو نه وي لګولای.

له دې بې نتیجې توندو سیاسي بحثونو څخه چې زیات پر احساساتو ولاړ دي، داسې هم پېښ شوي، چې د یوه کور غړي سره پر بېلابېلو لارو روان کړي او یو د بل پر وړاندې د حقارت او بدګڼلو عقده په زړه کې وروزي. دې عقدې روښنفکري ذهن کې هم ځای نیولای، د هېواد یو شمېر روښنفکرانو او لیکوالو یوازې د یو بل پر غندلو د خپل فکر او لیکوالۍ ځواک اوبه کړ.

له خپرنیو هڅو او ساړه جنګ پرته، تودې جګړې هم د هېواد وګړو ته درانه رواني زیانونه اړولي وو. د پخواني دولت له یوه افسر څخه پوښتل شوي و، چې د خپل روحي ژوند په باب وغږېږي، هغه ویلي وو، چې زه د خپلې دندې پر وخت له سختې رواني ستړیا او وېرې سره مخامخ وم، کله چې به مې د شپې سترګه پټه کړه، نو پر جګړه به بوخت وم، زموږ او د مجاهدینو ترمنځ به سخت جنګ روان و، په همدې وېره کې به له خوبه راپاڅېدم، تول وجود به مې خوله شوی و. همدا

پوهنتون له یوه مجاهد څخه هم شوې، هغه هم په خپل خوب کې د رواني پېښې خبرې کوي او وايي: ((د جګړې په شپو او ورځو کې کله چې زه ویده شوی یم، نو شاوخوا مې ټانکونه او عسکر تاو وي او په همدې شېبه کې له خوبه راپاڅېدلی یم)).

دا خو د جګړې دوره عملي خواوې وې. خو پر عام ولس بیا دا دوره وېروونکې خپسې ناستې وې او هېڅ به هم په دې څو کلونو کې په ارام روح او روان خوب نه وي کړی. د پخواني دولت تر کنټرول لاندې ځوانه پرګنه د پوځ په ټولګیو کې له جبري تنظیم څخه ترسخت رواني فشار لاندې وه. روښنفکران د خپل راتلونکي ژوند پر لر لید ډاډمن نه وو او عوامو کې د جګړې ترڅنګ د زیاتېدونکي اقتصادي فقر له کبله رواني ستونزې نورې هم په زیاتېدو وې. دې ستونزو هغه وخت لا ځواکمنتیا وموندله چې په کابل کې سیاسي نظام بدل شو، خو حالات د خلکو د هیلو خلاف لا پسې ویجاړ شول. لنډه دا چې د ولس زیاته برخه په ډول ډول رواني ستونزو واوښته. د کابل پوهنتون له یوه استاد څخه مې د دغه درد شریکولو په ترڅ کې واورېدل چې د افغانستان زیات وګړي، تقریباً (۹۵) فیصده پر یوې نه یوې ډول روحي ناروغۍ اخته دي، هغه وویل: ((تا ته چې کوم روغ ښکاري هغه هم ناروغ دی؟ ځکه چې دا دردونکې او غملړلې پېښې پرې ولې تاثیر نه کوي؟))

فرهنګي ټولنې او فرهنګي مسئولیتونه

دا لیکنه له پېښوره خپرېدونکې ارمان جریدې د ۱۳۷۴ ل کال د وري پر ۱۳مه نېټه په خپله (۱۱) ګڼه کې خپره کړې ده.

د افغاني ټولنې جوړښت او برخلیک همداسې راغلی، چې ټول تاریخ یې له جګړو، لوړو، ژورو، سیاسي کړکېچونو او ناندریو ډک دی. د وخت د تاریخي وبش په اندول ډېره لږه موده لیدلای شو، چې افغانانو پکې ارامه ساه ایستلې وي. خو زموږ ولس د خپلې فرهنګي سلیقې، مینې، استعداد، ذوق او شوق په زور، وخت پر وخت د فرهنګ او ادب ښکلې ماڼۍ تیارې کړې او سینګار کړې دي. دا چې ولې دا ماڼۍ بیا ژر له خاورو سره برابرې شوي او د ایرو پر څلو بدلې شوي؟ دا نو د هېواد د سیاسي پېښلیک په هنداره کې مطالعه کېدی شي.

په افغانستان کې سیاسي واکمنو (له استثناتو پرته) هغه وخت فرهنګپالنې او فرهنګ بډاینې ته غېږه پرانیستې، چې د دوی له سیاسي او ځاني ګټو سره یې سمون لرلای دی. دا خبره په ځانګړې ډول د پښتو ژبې او پښتني فرهنګ په باب د صدق وړ ده. هم په افغانستان او هم په کوزه پښتونخوا کې وخت پر

وخت پښتو ژبه او پښتني فرهنګ د سیاسي معاملو په تله کې اېښودل شوي دي. خو له دې سره سره بیا هم په سیاسي واکمنو او نا واکمنو کړیو کې دلته او هلته ځینې ځانګړي شخصیتونه وو، چې له خپلې ژبې او فرهنګ سره یې بې کچې مینه درلوده او د قربانۍ تر پولې یې خپلې هڅې نه دي سپمولي. د همدې مقصد لپاره هم د دولت په چوکاټ او هم په خپلواکه توګه ځینې فرهنګي ټولنې جوړې شوي، چې تر خپله وسه یې خپل فرهنګي مسوولیت ترسره کړی دی.

یو وخت داسې هم راغی چې روښنفکرو فرهنګپالو او فرهنګ مینه والو خپله په خپلواکه توګه دې ډګر ته راودانګل او نور یې نو د بېته ونه کتل چې سیاسي واکوالو او نورو ته دې د فرهنګ د خدمت په هیله کېني. په همدې هیله د ۱۳۲۹ل کال د عقرب پر ۲۵ نېټه په کابل کې د افغاني روښنفکرانو یو لوی فرهنګي مرکز ((خوشال فرهنګي ټولنه)) جوړ شو. وروسې د ((علامه سید جمال الدین افغان فرهنګي ټولنه)) هم پرانیستل شوه. د خوشال فرهنګي ټولنې له هغې نېټې نه تراوسه پورې په لسګونو علمي غونډې، سیمینارونه او مشاعرې جوړې کړي او د خپل خپرني ارګان ((شمشاد)) مجلې په ګډون یې ۱۴ عنوانه علمي او ادبي اثار خپاره کړي دي. د علامه سید جمال الدین افغان فرهنګي ټولنې هم تراوسه پورې (۹) عنوانه بېلابېل علمي او ادبي اثار چاپ کړي دي.

کله چې په افغانستان کې د يوه ((ناتار)) له پاسه ((بل ناتار)) منځته راغی او د هېواد پاتې فرهنګي شتمنيو ته پکې درانه زيانونه واوښتل، د هېواد د فرهنګيانو مسوولیت نور هم دروند شو. په پېښور کې مېشتو افغاني فرهنګيانو وپتېيله چې د مهاجرت په ژوند کې هم د خپل فرهنګ لپاره خپلو هڅو ته انسجام او اوډون ورکړي. ((افغان ادبي بهير)) يې جوړ او دا دی له څو مياشتو راهيسې خپلو اونيزو ادبي غونډو او نورو هڅو ته په اوډلي ډول دوام ورکوي. د ((افغان ادبي بهير)) اوسنۍ هڅې د ليکوالو ترمنځ د کره کتنې د زغم پيدا کولو، د ادبي ليکنو د بېلابېلو ډولونو د څرنګوالي او د استعدادونو د غوړولو په برخه کې ډېرې اغېزمنې دي.

د ۱۳۷۳ل کال د کب پر ۲۸مه نېټه د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ او زرغونتيا لپاره يو بل ګام هم پورته شو. پر همدې نېټه په جلال اباد په ښار کې ((ننګرهار فرهنګي ټولنه)) جوړه شوه. د دې فرهنګي ټولنې په پرانيستونکې غونډه کې د هېواد ځينو ليکوالو، شاعرانو، د ننګرهار جهادي شورا ځينو غړو، د ننګرهار ولايت ځينو مخورو، فرهنګيانو او فرهنګپالو برخه اخيستې وه، د غونډې برخه والو د هېواد نوميالي ليکوال استاد محمد اصف صميم د نوموړې فرهنګي ټولنې د مشر په توګه وټاکه. د دې ټولنې لومړۍ مېوه د ځوان او هڅاند ليکوال

حفیظ الله تراب د لنډو کیسو مجموعه ده چې (ورکه) نومېږي او د نوموړې ټولنې له خوا تازه خپره شوې ده.

د خوښۍ خبره خو دا ده چې د فرهنګي ټولنو له تعدد څخه د هېوادنیو ملي او فرهنګي چارو په باب بنسټیز اختلافونه، نه رامنځته کېږي او د ځینو سیاسي ګوندونو په شان د هر څه حل د برچې د زور په هنداره کې نه مطالعه کوي. هره فرهنګي ټولنه کېدی شي په ټولیز ډول ټول فرهنګ او په ځانګړي ډول د فرهنګ د یوې مشخصې څانګې د ښېرازۍ لپاره غوره خدمتونه وکړي.

اوس نو د فرهنګښېرازۍ او فرهنګپالۍ لپاره همدغو فرهنګي ټولنو ته د هیلو سترګې اوښتي، زموږ په شان یوه ټولنه کې خو هسې هم په پوره مانا د یوه ځواکمن دولت تنستې په اسانۍ ټینګېدی نه شي، نو ژبه او فرهنګ د همدغو فرهنګي ټولنو، لیکوالو او شاعرانو په هڅو ژوندي او خړوب دي.

د کابل طب انستیتیوت، د زیان تر
پښتې لاندې

ما په کابل کې د تنظیمي جګړو پر مهال ډېر وختونه تېر کړي. د افغانستان هرې اقتصادي، علمي او فرهنګي شتمنۍ ته چې په زیان رسېده، نو زموږ له زړونو به وینې څڅېدلې، هغه وخت ما په خپل او بدل نامه ځینو فرهنګي او اقتصادي موسسو ته د او ښتو زیانونو په باب معلومات راټول او چاپول. فرهنګي موسساتو ته د اوښتو زیانونو په باب معلومات بیا په یوه ځانګړي اثر کې راټول او چاپ شول. دا لیکنه هم، همغه وخت شوې وه او د (مروان) په مستعار نامه له پېښوره خپرېدونکې ارمان جریدې په ۱۸ګڼه کې، چې د ۱۳۷٤ل کال د جنګاش

د تېرو درې کلنو جګړو په لړ کې د هېواد د نورو لویو او وړو تحصیلي، تعلیمي، اقتصادي او کلتوري موسسو د ړنګولو په لړۍ کې د کابل د طب انستیتیوت ته هم درانه زیانونه اړول شوي دي. په یاد شوي زماني واټن کې نه یوازې دا چې نوموړي روزنځي ته اقتصادي او مالي درانه زیانونه اوښتي، بلکې ډېر دروند معنوي زیان یې هم زغملی دی. په دې موده کې د محصلینو درسونه یا په نیمه او یا په بشپړ ډول ودرول شوي وو. که د محصلینو د شمېر په تناسب د درسي ساعتونو شمېر

په پام کې ونیسو، نو په مجموعي توګه به نو موړي انستیتیوت ته د لسو ملیونو په شاوخوا کې د درسي ساعتونو دضایع کېدو زیان اوښتی وي.

د طب انستیتیوت (د جنسي مدیریت) مدیر ښاغلي محمد اصف وویل: ((سره له دې چې انستیتیوت ته د ټولو رسېدلو زیانونو دقیق شمېر خورا ګران کار دی، خو بیا هم په اټکلیز ډول د زیانونو اندازه څه ناڅه لګېدی شي. په انستیتیوت کې د پتالوژۍ، بیوشیمۍ، هستولوژۍ، فارمکولوژۍ، مکروبیالوژۍ، اناتومۍ، کیمیا او فزیک دیپارتمنونه موجود دي. دې څانګو خپل خپل مجهز لابراتوارونه لرل، چې د طبي علومو په زیاتو عصري وسایلو سمبال وو. دا لابراتوارونه له ټولو وسایطو او وسایلو سره له منځه وړل شوي دي، چې مالي ارزښت یې په سوونو ملیونو افغانیو ته رسېږي. د انستیتیوت فزیکي ساختمان او نورو درسي وسایطو او وسایلو ته هم درون زیان اوښتی. د ودانیو ۳۰ په سلو کې برخې تخریب شوي، د اوبو او برېښنا سیستم یې هم ویجاړ شوی، د انستیتیوت ۲۰ عرادې بېلابېل موټر غلا شوي: د قرطاسیې ډیپوګانې چور شوي، د انستیتیوت ټول سمعي او بصري مواد لکه د عکاسۍ کمرې، مایکونه، پروجکتورونه، لوډسپیکرونه، علمي سینمایي فلمونه، هنري سینمایي فلمونه، ګرځند امپې فایرونه، تلویزیونونه،

ترانسفرمرونه، ویدو کیستې او داسې نور غلا شوي. له دې پرته د انستیتیوت ډېره مجهزه چاپخونه (مطبعه) له منځه وړل شوې ده)).

د بیالوژۍ څانګې یوه سابقه لرونکي استاد وویل: ((یوازې یې زموږ د څانګې (بیالوژۍ) له لابراتوار څخه یې په لسګونو میکروسکوپونه، د تسلیخ بکسونه، د میکروسکوپ ګروپونه، تثبیت شوي مختلف سلایډونه ۵۰۰۰ دانې، ساده سلایدونه، ۲۰۰ دانې، درجه لرونکي استوانې، یخچالونه او نور وسایل چور او له منځه وړي دي)).

د انستیتیوت یو تن مسوول وویل: ((کېدی شي د انستیتیوت د ودانیو د بیا جوړولو لپاره زر ملیونه افغانۍ کفایت وکړي، خو دا خبره دقیقه نه ده، د زیانونو د تثبیت کمیسیون په دې خبره کار کوي، چې وروسته به دقیق زیان معلوم کړي)). بل دروند او نه جبرانېدونکی زیان چې نوموړي انستیتیوت ته اوښتی هغه د علمي او درسي کتابونو له منځه تلل دي. د کابل طب انستیتیوت یو ډېر مجهز کتابتون درلود.

د نوموړي کتابتون امر ښاغلي غلام علي وویل: ((د انستیتیوت کتابتون درې منزله درلودل، په دې کې دوه خونې د محصلینو د مطالعې لپاره وې. د کتابتون فزیکي جوړښت په ډېر علمي سیستم او ښې جوړ شوی و. په دې کتابتون کې پنځوس زره عنوانه بېلابېل علمي کتابونه موجود وو، چې

زیاتره یې په انګلیسي ژبه وو ، کله چې دلته د جګړې اور ولګېد ، نو د کتابتون درې واړه منزله وسیزل شول، زیات کتابونه پکې ایره شول، د طب انستیتیوت په هڅه او هاند یوازې ۲۰۰۰ عنوانه کتابونه له انستیتیوت څخه یو مصئون ځای ته انتقال او د حالاتو په ښه کېدو سره بېرته انستیتیوت ته راوړل شول، چې اوس تري محصلین ګټه اخلي. د انستیتیوت په کتابتون کې د دې انستیتیوت د استادانو هغه ۵۰۰۰ عنوانه علمي کتابونه هم موجود وو ، چې دوی په بېلابېلو وختونو کې د خپلو علمي ترفیعاتو لپاره لیکلي وو او دلته یې یوه یوه خطي نسخه موجوده وه. دا اثار هم د جګړې د طاعون ښکار شول)).

د افغانستان د ملي ګالرۍ برخلیک

دا لیکنه هم د وفا جریدې د ځلورم کال ۳۹-۴۰ ګڼه کې چې د ۱۳۷۴ل کال د لړم له ۹ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په مستعار نامه خپره شوې ده. د تنظیمواکۍ په بهیر کې چې په کابل کې سخت جنګونه روان او وخت پر وخت زموږ فرهنګي اثار لوټېدل، نو زه او زما په شان نور هېوادوال پرې زیات دردېدل، همغه وخت ما د دې کلتوري تراژیدیو په باب معلومات راټولول، دا لیکنه هم د همغې لړۍ یوه کړۍ ده چې

ملي ګالري د ۱۳۶۲ل کال د ثور پر میاشت افتتاح شوې ده. د ګالرۍ د پرانیستو په مراسمو کې د کندهار له ولایت، د کابل له موزیم او له سلطنتي قصر څخه (۲۰۰) هنري او تاریخي اثار راوړل شوي او ننداریې ته ایښودل شوي وو.

دا موسسه د اسمایي واټ په هغه تعمیر کې جوړه شوې وه، چې اصلاً د غلام نبي خان چرخي ملکیت و او وروسته بیا په اطلاعاتو او کلتور وزارت پورې تړل شوی و. سره له دې چې دا ودانۍ د ملي ګالرۍ د اثارو د ساتنې او ننداریې لپاره مناسبه هم نه وه، خو بیا هم دا اثار په کې ننداریې ته کېښودل شول.

د ملي ګالرۍ د ۱۲ کلن فعالیت په لړ کې هر کال د پلان او بودیجې له مخې د هېواد د معاصرو هنرمندانو اثار اخیستل کېدل. په دې لړ کې د نقاشۍ، میناتورۍ، مجسمې او ظریفه اثارو **۵۹۲** اثار اخیستل شوي او ملي ګالرۍ ته تحویل شوي وو. د دې اثارو زیاته برخه د غلام محمد میمنګي، عبدالغفور برېښنا، استاد عبدالعزیز، استاد غوث الدین، استاد یوسف کهزاد، استاد عطایي، استاد خیرمحمد یاري، استاد کریم، استاد قربانعلي عزیزي او داسې نورو استادانو اثار وو.

تر یوې لسیزې په زیاته موده کې دې ګالرۍ هر کال لس زره لیدونکي درلودل او د افغان ولس لرغونی او تاریخي فرهنګ یې تمثیلاوه. کله چې ۱۳۷۱ل کال پیل شو او جهادي تنظیمونه کابل ته داخل شول، پر دې وخت نو د اطلاعاتو او کلتور وزارت اداري، حقوقي او فرهنګي مسوولین په دې هیله وو، چې هر څه به خوندي پاتې شي، خو امنیتي چارواکي او غالباً وسله وال جهادي افراد د یو توند باد په شان راخواره شول او د ګالرۍ دېوالونه یې ولړزول. کله چې وسله والو افرادو د وزارت ټول اداري قیمتي وسایل او وسایط، لکه غالۍ، فرشونه او موټر چور کړل، نو د ملي ګالرۍ د منځه تلو وېره لا پسې ګړندۍ شوه. د ۱۳۷۱ل کال د سنبلې پر ۲۳ نېټه د وسله والو کسانو له خوا د استاد غوث الدین او نورو هنرمندانو څلور تابلوګانې غلا شوې، دولتي ادارو ته خبر ورکړ شو، چې

د ګالرۍ پیره دارانو دا کار ترسره کړی دی او په راتلونکي کې هم دا وېره شته، خو هغوی بې تفاوته پاتې شول او د ګالرۍ د برخلیک په باره کې یې هېڅ پرېکړه ونه کړه، ان دا چې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د هغه وخت د اداري رئیس په دستور او د هغه وخت د کوپوني مغازې د مدیر په واسطه د ۱۳۷۱ل کال د سنبلې پر ۴ نېټه تر ۳۰ موټرو زیات د ډېرو سکاره د ملي ګالرۍ په انګړ کې وغورځول شول. دې کار ددې مخه ونیوله چې د ګالرۍ اثار راټول او یو مصئون ځای ته انتقال شي، ان تر دې چې د ګالرۍ یو زیات شمېر ښکلي او ناب اثار د ډېرو سکرو په تور ګرد ککړ شول او د ګالرۍ تعمیر او لوازم هم د ډېرو سکرو په شان تور واوښتل. دې کار د هېواد ټول فرهنګپال او فرهنګیان متاثر کړل او د یادو شویو کسانو عمل یې وغنده. ویل کېږي چې د نوموړو اشخاصو عمل قصدي و، د ګالرۍ اثار به یې د ((بتانو)) په نومونو یادول.

د ۱۳۷۲ل کال د ثور پر ۵نېټه په ګالرۍ کې د ځای پرځای شویو وسله والو کسانو له خوا ۳ نور هنري اثار هم غلا شول، پر دې کارباندې د وزارت امنیتي څانګو هم ځان غلی ونیو او بیا یې هم د ګالرۍ د اثارو د ساتنې کوم مشخص تدبیر ونه نیو.

د ۱۳۷۳ل کال د ثور پر ۱۳نېټه د ګالرۍ د امنیتي ساتونکو له خوا د هنري نقاشۍ ۳۲ اثار غلا شول، دا ګالرۍ ته دومره لوی

زیان و ، چې جبران نه کېدونکی ګڼل کېږي. دې ټولو پېښو ته د اطلاعاتو او کلتور وزارت لوړو مقامونو او نورو اړوندو ادارو هېڅ پاملرنه ونه کړه. کله چې د ګالرۍ د ببخي له منځه تلو وېرې د ځینو زړونه ودردول، نو په اطلاعاتو او کلتور وزارت کې ځینو اشخاصو له هغه جملې نه د نوموړي وزارت د هنر د رئیس په ځانې هلو ځلو او د ځینو نورو مسولینو په مرسته د ملي ګالرۍ ۲۹۲ تاریخي اثار له اصلي تعمیر څخه د وزارت تعمیر ته را انتقال شول.

تر دې نږدې تېرو ورځو پورې هم د ګالرۍ تعمیر د وسله والو کسانو په لاس کې و ، معلومه نه ده چې تر کومه به په دې تعمیر کې د دوی واکمني وي. په هغو ځایونو کې چې پخوا په کې ظریفه او ښکلي اثار ځوړند وو اوس یې بیا ترې تشنابونه جوړ کړي او یا هم پخلنځي، کېدی شي د یو څه وخت په تېرېدو سره د تعمیر پاتې برخه هم ونړېږي.

هغه اثار چې له ملي ګالرۍ څخه د وزارت مقر ته راوړل شول اوس هم مصئون نه دي او داسې ګونګسې هم دي، چې د وزارت په مقر کې هم د ځینو چارواکو له خوا د ګالرۍ ځینې اثار غلا شوي او دا لړۍ کېدی شي، نوره هم ادامه پیدا کړي.

د کابل د اوسنۍ اداري ځو ځانګړتیاوې

د ا لیکنه له پېښوره د خپرېدنکې وفا جریدې د څلورم کال په ۴۵-۴٦ ګڼه کې چې د ۱۳۷۴ل کال د لیندی ۲۴ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په مستعار نامه خپره شوې ده او د هغه وخت د اداري انځورنه ِ

له هغې ورځې چې په کابل کې دولتي سیستم ړنګ شوی او نوي اداره جوړه شوې، نو پر ټول افغانستان په تېره بیا پر کابل د اورونو او غمونو، لوږو او تندو، سختیو او بدمرغیو قحطیو او قیمتیو سخت ناتار اوري.

هغه څه چې د تېرو غمیزو له ناتار څخه خوندي پاتې وو، د تنظیمي اداري د ځان غوښتنو او ډول ډول منفي فکري تمایلاتو د اور په څپو کې ایره شول. سره له دې چې په افغانستان کې له دربو کلونو راهیسې حکومت او دولت نه شته، خو القاب شته: جمهور رئیس(!) او د دفاع وزارت(!) اسلامي اردو، د وسله والو پوځ اعلی قوماندانې او دې ته ورته نومونې اوربدل کېږي. له دفاع وزارت سره د افغانستان نوم اخیستل کېږي (د افغانستان د دفاع وزارت) خو د دفاع غږیې یوازې د کابل ښار له څو ناحیو څخه پورته کېږي او

اعلامیو کې یې دا ټکي هم راغلي وي: ((که چېرې مخالفین د کابل پر ښار خپلو راکټي حملو ته دوام ورکړي، نو د اسلامي اردو ځواکونه به د کابل شاوخوا ته نږدې ښارونه تر غوڅو هوايي بمباریو لاندې ونیسي)) مقصد یې میدان ښار، چهاراسیاب او د لوګر ولایت مرکز دی. د دوی په فکر، چهاراسیاب، میدان ښار، لوګر او د هېواد نورې سیمې چې د مخالفینو په لاس کې دي، هغه افغانستان نه ګڼل کېږي. له کابل راډیو څخه داسې خبرونه هم اورېدل شوي: ((د اسلامي اردو ځواکونو او مجاهدینو تېره شپه او نن سهار د غوڅو او ځپونکو عملیاتو په نتیجه کې د ناولو وملېشو له وجود څخه یو کلی په بشپړ ډول پاک کړ، د دې عملیاتو په نتیجه کې چې په ډېرې لوړې او عالي روحیې سره ترسره شول، د دښمن دوه ټینګ سنګرونه او د هغوی یوه زیاته اندازه سپکه او درنه وسله د اسلامي اردو د ځواکونو لاسته ورغلې ده.))

دا د اسلامي اردو د ځواکمنۍ جاج و، چې یو کلی یې له مخالفینو څخه نیولی و او د دفاع وزارت بیا د خپلو ښارونو اوسېدونکو ته اخطار ورکوي، چې سخته بمباري به پرې وکړي. د نورو ملکو د دفاع وزارتونه خو یو بل ته د جنګ اخطار ورکوي او د خپلو سیمو او هېوادونو دفاع کوي، خو د کابل د دفاع وزارت بیا معکوس دی. که چا یوازې د سږ کال د حمل له میاشتې راهیسې، کابل راډیو په پرله پسې ډول

اوربدلې وي، نو داسې شپه به نه وي، چې د کابل د ادارې یو پیغام کوم بهر ملک ته نه وي خپور شوی. په دې پیغامونو کې هم د تسلیت پیغامونه دي او هم د مبارکۍ.

داسې وختونه هم راغلي، چې تنظیمي ادارې د یو هېواد مشر ته د مبارکۍ پیغام لېږلی، ورپسې د اسلامي اردو د ځواکونو او د مخالفینو ترمنځ د جګړې خبر خپور شوی او په خبر کې ویل شوي، چې دومره مو مړه، دومره مو ټپیان او دومره مو اسیران کړل. یوه ورځ دې ادارې د انګلستان د ملکې د زېږېدو د کالیزې په ویاړ هغې ته د مبارکۍ پیغام لېږلی و، په پیغام کې د هغې روغتیا او د عمر د اوږدوالي غوښتنه شوې وه، خو همدا ورځ په کابل کې یوه غملړلې ورځ وه، تر شلو پورې کسان مړه او ټپیان وو، د فکر خاوندانو به ویل: ((افرین په دې اداره))(!) چې دلته د ورځې په لسګونو وژني او هلته د یو شخص د روغتیا او د عمر د اوږدوالي لپاره پیغامونه لېږي. دې ته ورته خبرونه نور هم زیات خپاره شوي دي.

د ۲۹/۸/۱۳۷۴ نېټه دې ادارې د مصر جمهور رئیس حسن مبارک ته په اسلام اباد کې د مصر سفارت ته د ایښودل شوي بم له امله د خواشینۍ او ډاډګېرنې پیغام لېږلی و. په پیغام کې ادارې د نوموړې پېښې له کبله د افسوس او خواشینۍ اسویلي ښکاره کړي وو، پر همدې ورځ په کابل ښار کې د

جګړې له امله ۱۰ تنه مړه او ۱۲ تنه زخميان شوي وو ، خو ادارې د هغوی پر حال يوه او ښکه هم تويه نه کړه. بله ورځ يې بيا په سعودي عربستان کې د امريکا پوځي اډې کې د چاودلي بم له امله د سعودي حکومت ته د خواشينۍ او ډاډ ګېرنې پيغام ورلېږلی و ، پر دې ورځ هم په کابل کې ۸ تنه هنرمندان او د طلوع کورس ۱۲ تنه شاګردان وژل شوي وو ، ددې پيغامونو له کثرت څخه د ادارې يو مقصد دا دی چې په خبرونو کې د ادارې نوم ياد شي، نور خو نه دوی پر هېواد حاکميت لري، چې دوی د هېواد بېلابېلو سيمو ته لاړ شي او له بېلابېلو قومونو سره وګوري او يا کومې ابادۍ، ودانۍ او يا هم د کوم علمي کار ډېره کېږدي، هغه سيمې چې د نومړې ادارې تر کنټرول لاندې دي، په هغو کې هم د خير کوم کار نه ترسره کېږي، چې د ادارې مشران په پرانيستو کې برخه واخلي او نوم يې ياد شي، نو دوی ته يوازې همدا پيغامونه پاتې دي او بس. په پيغامونو کې د يادونې وړ بل ټکی دادی چې دا سې منظم شوي، چې هره شپه بايد يو پيغام وي مثلاً د اسد د ۲۸ نېټې په باب له يو هېواد څخه يو پيغام رالېږل شوی و ، څرنګه چې د پيغامونو لېږل او رالېږل زيات وو او هره شپه بايد د نامه لپاره يو پيغام نشر شوی وای، نو دا پيغام يې د سنبلې مياشتې په پای کې نشر کړ، چې يوه مياشت د هغې ورځې له مناسبت څخه تېره شوې وه. له ايران، هند ، چين، سورېې،

البانيا، امريکا، ترکيې، اذربايجان، ارمنستان، سعودي، قطر او ځينو نورو مشهورو هېوادونو نه پرته ځينو نورو داسې هېوادونو ته هم پيغامونه لېږل شوي، چې هغه ګرد سره له افغانستان سره نه پخوا او نه هم اوس ډيپلوماتيکي اړيکي لري. د اکثرو پيغامونو متن کټ مټ يو شان وي، داسې فکر کېږي چې پيغامونه مخکې تر مخکې تيار ليکل شوي، يوازې د هغه هېواد او جمهور رئيس د نوم ليکل ورته په کار دي.

يوه بله اساسي موخه چې د کابل اداره يې له دې ډول پيغامونو څخه لري، هغه داده، چې دوی فکر کوي ځانته به مشروعيت او بين المللي ملاتړ ترلاسه کړي او بيا به خلکو ته ووايي هغه دی ټول ملکونه موږ په رسميت پېژني، خو په دې خبر نه دي چې ولس اوس پر ټولو خبرو پوره پوهېږي.

د جدي د ۶ نېټې غميزه
او د هغې مرکزي کرکټر

دا ليکنه د وفا جريدې د څلورم کال په ۴۷-۴۸ ګڼه کې چې د ۱۳۷۴ل کال د جدي له ۱۰ نېټې سره سمون خوري، د (ا.نيازي) په مستعار نامه خيره شوې ده.

هره ټولنه او ولس ځانته د وياړونو، پرتمونو، نېکمرغيو، بدمرغيو، غميزو او کړاوونو شپې ورځې لري. دا پېښې او يادونه د ولس په ذهن کې انځور شوي وي او له يوه نسل څخه بل ته انتقالېږي. څرګنده خبره ده چې پېښې په خپل سر نه رامنځته کېږي، اشخاص او د ژوند نور پېچلي شرايط د پېښو د رامنځته کېدو سبب ګرځي او د پېښو په لړۍ کې نور اشخاص روزل کېږي. هغه اشخاص چې د ذهني، فکري، اخلاقي، اجتماعي او نورو ښېګڼو له پلوه کمزوري وي او لويو کارونو ته لاس اچوي، نو نتيجه يې ډېره کرغېړنه او بدمرغه راوځي. دا ډول اشخاص د منفي کرکټرونو په توګه د ولس په ذهن کې ځای نيسي او ولس ته د وراړول شوي درد او زيان له کبله د هغو د سختې کرکې سبب ګرځي. زموږ د هېواد د معاصر تاريخ تر ټولو بدمرغه ورځ د ۱۳۵۸ لمريز کال د

مرغومي شپږمه نېټه ده. د دې غميزې مركزي كركټر ببرک كارمل دی، چې پر نوموړې نېټه د شوروي اتحاد د سرو لښكرو په زور د كابل پر تخت كېنول شو.

((ببرک كارمل د جنرال محمد حسين خان زوی د بګراميو د كمريو او سېد ونكی و، د ببرک كارمل د نيكه محمد هاشم پلرونه له كشمير نه كابل ته راغلي دي. د بهرنيو چارو د پخواني وزير عبد الوكيل نيكه، د نوموړي پلار (محمد حسين) حربي ښوونځي كې شامل او وروسته يې خپله لور هم ورته وركړه)). ببرک كارمل د كابل پوهنتون د حقوقو له پوهنځي څخه فارغ شوی او بيا يې د پلان په وزارت او ځينو نورو دولتي اركانونو كې كار كړی دی. نوموړی د ۱۹۲۵-۱۳۴۳ كال د (خلكو دموكراتيک ګوند) د لومړۍ كنګرې له غړو څخه و. وروسته يې د (پرچم) په نامه يوه بېله سياسي ډله جوړه كړه. ده د خپل سياست د پيل له كلونو څخه د شوروي اتحاد له سفارت سره لار درلوده، په همدې وجه خو روسانو تر بل هر چا پر ده زيات باور درلود. دی د شوروي سفارت كار كوونكو ته دومره نږدې و، چې د هغوی په ډېرو خصوصي غونډو او مېلمستياوو كې هم د ګډون بلنه وركول كېدله.

د ((پلوشې)) جريدې د ۱۳۷۴ل كال ۳ ګڼه د سردار محمد داودخان د وخت د كابينې د يوه غړي له خولې ليكي: ((موږ په كابل كې د شوروي سفارت له خوا رسماً د ځينو خبرو لپاره

نو موړي سفارت ته بلل شوي وو، کله چې سفارت ته ورد ننه شو، نو د سفارت کار کوونکو موږ ته هرکلی ووایه، د هرکلي ویونکو په ډله کې دی (کارمل) هم، لکه د سفارت د یو غړي په توګه ولاړ و)).

((جګړن ولادیمیر کوزیچ کین چې په ایران کې د افغانستان په ارتباط د کې.جي. بي مامور و، د ۱۹۷۲کال د نومبر پر ۱۱ نېټه له بي بي سي سره د یوې مرکې په ترڅ کې دی د کې.جي.بي یو لوړ رتبه مامور وباله)). د همدغو روابطو نتیجه وه چې دی په چکوسلواکیا کې د افغانستان له سفارت څخه په مخفي ډول مسکو ته بوتلل شو.

((د کې.جي.بي د جاسوسۍ ضد مشر تورنجنرال لوکین وایي: کې. جي.بي کولای شول، چې د ټولنو او افرادو په خصوصي او عمومي تاریخ کې بدلون راولي او د کمانډو داسې افراد یې په واک کې وو، چې د شوروي تر پولو د باندې هم په هر ډول تهاجمي او تروریستي عملیاتو لاس پورې کړي، چې له همدې قطعې نه یوه ډله چې په مستعار نامه (زینت) یادېدله، د سفارت د ساتنې په پلمه کابل ته ولېږل شوه او د جنرال ویکتور پاپوتین قوماندې ته ورکړل شوه.

نو موړی وایي: ((د مرغومي پر پنځمه نېټه د کې.جي.بي له مشر اندروپوف سره ناست و، چې له کابل نه د کې. جي.بي نماینده د امین د وژلو او د عملیاتو د بریالیتوب خبر ورکړ،

اندروپوف احساساتي و او ویې ویل چې کارمل ژر پیدا او د بیانیې متن ورته جوړ کړئ !)).

بیا ((له تاشکند راډیو نه د حفیظ الله امین د وژنې اعلان له یو اشنا ستوني نه راووت او دا اعلان د مفصلې وینا په ترڅ کې د هغه له خوا د تاشکند د راډیو په څپو کې څو ځلې تکرار شو ، چې وروسته یې خپلې غلطۍ ته پام شو ، کابل راډیو یې قطع او خپله خپرونه یې د کابل راډیو په نامه کړله.

کله چې دی د امین له مرګ نه پوره ډاډه شو ، نو د کې.جي.بي له مېلمستون نه له خپلو تښتېدلو ملګرو سره بېرته کابل ته راوستل شو او پر تخت کېنول شو.

برژنیف او روسي مشرانو د یو تلګرام په ترڅ کې ده ته د بریالیتوب مبارکي ورکړه.))

کله چې دی د کابل پر تخت کېنول شو ، بیا نو ده په زغرده د شوروي اتحاد پر دوستۍ او اړیکو ویاړ کاوه، ان دا چې د یوه محفل په ترخ کې یې د ګرمو احساساتو په وجه خپل هر څه په ډاګه کړل.

نوموړی د روسپالنې په مینه کې دومره ډوب و چې ان د خپل زوی نوم یې (واستوک) ایښی و او د شوروي اتحاد دوستي یې تلپاتې او خلل نه منونکې بلله.

سره له دې چې ده د جدي د ۶نېټې پېښه د انقلاب نوی بشپړتیایي پړاو باله، خو د دې پړاو په بري کې یې د شوروي

له رول څخه په خپله پرده او چته کړه. دی وايي: ((هر گاه کمکهای بی شایبه و برادرانه اتحاد شوروي سوسیالستی نمیبود ، انقلاب پیروزمند ثور وارد مرحلهء نوین خود نمیگشت و امروز نه تنها در افغانستان، بلکه در منطقه یک فاجعهء عظیم تاریخ رُخ میداد)). (کابل کالنۍ، ۱۵مخ، ۵۸-۵۹ کال گڼه).

نومـوړي د ګران هېواد د ویاړونو، پرتمونو او رزمونو د ماضي پاڼې نه وي لوستې او د هېواد ژوند او بقا یې په ((ستر شوروي اتحاد)) پورې تړله. په سلګونو ځله به یې په رسمي او خصوصي غونډو کې دا خبرې تکرارولې: ((که د شوروي اتحاد د محدودو قواوو شته والی نه وای نن به زموږ هېواد د امپریالیزم خولې ته لوېدلی وای)). (کابل کالنۍ ۵۸-۵۹ کال ګڼه، ۱۱۷مخ)

((در حالی که استقلال ملی کشور ما را خطر جدی ناشی از تجاوزات امپریالستی تهدید میکرد یکبار دیگر دوست بزرگ و ازموده مردم افغانستان، اتحاد شوروی درکنار ما قرار گرفت)). (کالنۍ، ۱۸۹مخ)

ده د خپل هېواد عظمت، غیرت او همت ته نه کتل، یوازې جغرافیایي حدود ، د نفوسو د شمېر څرنګوالی او ځینو مادي وسایطو یې د ذهن سترګې ورپټې کړې وې، ځکه یې نو پخپلو خبرو کې خپل هېواد ډېر کوچنی او خپل دوست هېواد (!) یې

ډېر لوی معرفي کاوه. ((کمک بلاعوض خلقهای شوروی به مردم افغانستان نمونهء برجسته است در مناسبات بین المللی که از روابط حسنه یک کشور بزرگ و کبیر با یک دولت کوچک...)).

ده زيات زيار ايسته چې د ژوند په ټولو چارو کې د شوروي اتحاد له تجربو او کړنو نه ګټه پورته کړي، که د افغاني ټولنې له ژوند چارو سره سمون خوري او که نه؟ دا نو بېله خبره ده، د ده هڅه دا وه چې د دوو بېلابېلو ټولنو ژوند هماهنګ وښيي او په اصطلاح د شوروي اتحاد له تجربو څخه ګټه پورته کړي، نو ځکه به يې په زياتو غونډو کې د شوروي پر تجربو ټينګار کاوه. د ښځو يوې غونډې ته د خبرو په ترڅ کې ددې تجربو يادونه او د ځوانانو يوې غونډې ته ددې تجربو د يادونې ترڅنګ د شوروي ځوانانو د کمسمول له سازمان څخه مننه ځرګندوي: ((بشریت مترقی تجارب ارزشمند در ارتباط با جنبش زنان اندوخته است، در زمینه بیش از همه تجربه تاریخی کشورهای سوسیالستی و در درجه اول اتحاد شوروی ارزش والا و بزرگی دارد)).

((اجازه راکړئ چې د هېواد د ځوانانو د دغې سترې غونډې او پیوستون په کار کې د زړه له کومې د ښو او لویو بریالیتوبونو هیله وکړم او یو ځل بیا د سوسیالستي هېوادونو او د نړۍ د نورو هېوادونو د ځوانانو د بین المللي

سازمانونو په سر کې د شوروي اتحاد د لينني کمسمول سازمان مخکښو استازيو ته خپلې مننې څرګندې کړم)). (کالنۍ، ۲۱۲مخ). ده به تل د خپلو خبرو په ترڅ کې پر څو خبرو باندې ډېر ټينګار کاوه: ((د افغان شوروي دوستي)) او ((د انقلاب نوی پړاو)). ده په دې يادونو کې د افراط تر وروستۍ بريده ځان رسولای و. ((اګر مرحلهء نوين انقلاب صورت نميګرفت، اکنون افغانستان در نقشهء سياسی جهان وجود نميداشت)). (کالنۍ، ۲۸۳مخ) ((دور نمای دوستی افغان و شوروي خلل ناپذير وخدشهء ناپذير است و از يک پيروزی به پيروزی ديګر موج به موج به طرف تکامل و استحکام خود پيش ميرود)). (کالنۍ، ۳۱۲مخ)

دی د جدي تر ۲ نېټې وروسته شوروي ته د خپل سفر اهميت داسې څرګندوي: ((د ثور انقلاب د نوي پړاو تر بريالیتوب وروسته په بين المللي لحاظ زموږ لپاره ستره سياسي پېښه هماغه شوروي اتحاد ته زموږ د ګوندي او دولتي لوړې رهبرۍ د هئيت سفر او په مسکو کې د افغانستان او شوروي اتحاد د خبرو بريالي سرته رسول وو، د دغو خبر اهميت د اوسنۍ شېبې د خبرو له چوکاټ څخه ډېر لوړ دی او ځينو برخو کې د دوه اړخيزو اړيکو له چوکاټ څخه هم لوړ ځي)). (کالنۍ، ۲۷۸مخ).

که په پورته عبارت کې د ((چوکاټ)) کلمې ته ځیر شو، نو ډېرې سپورې ماناوې ځنې راځي، په عادي ورځنۍ محاوره کې هم له (چوکاټه وتل) په منفي مانا کارول کېږي، خو ده د کلمو پرځای کارونې ته هم پام نه دی اړولای، هغه ((دوستي)) چې له چوکاټه ووځي، نو طبیعي ده چې نور څه ترې راولاړېږي.
بله خبره چې ده د هغو په باب بېلابېل متضاد نظرونه ښکند کړي، هغه د شورویانو د راتګ مساله وه، سره له دې چې مورږ پورته یادونه وکړه. ده ویلي: ((هرگاه کمکهای بی شایبه و برادرانه اتحاد جماهیر شوروی سوسیالستی نمیبود انقلاب پیروزمند ثور وارد مرحلهء نوین خود نمیگشت)). (کالنۍ، ۱۵مخ). خو بیا به یې هم کله کله دا د افغانستان- شوروي د ۱۹۷۸ کال د دسمبر د ۵ او د ۱۳۵۷ کال د قوس د ۱۴ نېټې د تړون پر اساس چې د ده په قول د دواړو هېوادونو د حکومتونو ترمنځ شوی و، راغلي، کله به یې ویل چې د ملګرو ملتونو د منشور د (۵۱) مادې پر اساس راغلي، خو کله چې به د هېواد په دننه کې انتقادونه او فشارونه پرې تر حده زیات شول، نو بیا به یې ویل چې دا خو ((امین راوستي))، دا خبرې به ده هغه وخت کولې، چې نورنو د روسانو او پر خپل برې ورته شک پیدا شوی و. د خپل قدرت پر لومړي کال خو یې ځان د شوروي اتحاد یو وجود باله دا ویاړ(!) یې چاته نه ورکاوه او همدا به یې ویل: ((در این دوستی و در این روابط میتوانیم بگویم که

هیچ قدرت درجهان اعم از ارتجاع سیاه، امپریالیزم جهانی، شوونیزم چین و دیگر نیروهای طاغوتی هرگز نمیتوانند کوچکترین خدشه وارد سازند)). (کالنی، ۴۳۳مخ) ((زنده باد دوستی خلل ناپذیر جمهوری دموکراتیک افغانستان و اتحاد شوروی دوست و برادر جاودان و همیشه گی ما!)). (کالنی ۴۵۲مخ)

د اسوشیتد پرس خبریال له ده څخه پوښتنه وکړ: ((قسمی که جلالتمآب شما فرمودید وقبلاً گفتید که امین ایجنت امپریالیزم امریکا بود پس او چرا قشون شوروی را در افغانستان دعوت کرد؟)).

جواب: ((حفیظ الله امین ایجنت امپریالیزم امریکا از اتحاد شوروی طلب کمک قطعات محدود نکرده بود، بلکه این کمک به اراده و تصویب نزدیک به اتفاق ارای شورای انقلابی جمهوری دموکراتیک افغانستان صورت گرفته است)). (کالنی۳۲۵مخ)

دلته که له انقلابي شوری څخه مقصد د نورمحمد تره کی ((انقلابی شوری)) وي، نو د هغه پر ژوند خو روسان رانغلل، نو د هغه تر مرګه وروسته روسانو د هغه تړون عملي کاوه؟ او که د امین د وخت انقلابی شوری څخه يې مقصد وي، نو هغه خو دی خپله ردوي چې امین نه دي راغوښتي. بله عجيبه خبره

خو داده چې راغوښتي هغو دي(!) خو قدرت ته يې دی ورساوه !؟

کابل: رنځونه، مرګونه او کړاوونه

دا لیکنه له پېښوره د خپرېدونکې وفا جریدې د پنځم کال په ۷-۸ ګڼه کې چې د ۱۳۷٤ل کال د کب ۱۰ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په مستعار نامه خپره شوې ده. دا لیکنه په کابل کې د همغه مهال د حالاتو تصویر کاږي.

په کابل کې د ژوند د سختوالي، تنګوالي او نورو کړاوونو په وجه خلک له ډېرو ستونزو سره مخ دي. دې ستونزو خلک ډول ډول کارو ته مجبور کړي دي، د چا کوکې پورته شوې، د چا فریادونه، چا چور وکړ، څوک چور شول، څوک مړه شول او چا د مړو په شتمنیو د ژوند د هوساینې چارې برابرې کړې. ژوند د افراط او تفریط له څپو سره یوځای شو، اوس نو په ښار کې هره ورځ یوه نه څو داسې رنګینې متضادې، خندوونکې او ژړوونکې پېښې پېښېږي، چې د انسان عواطف دردوي او خوځوي.

څو موده د مخه د کابل د موسی کلا یوه مسجد ته یو څوک د شپې ورننوتی و، د مسجد غالۍ او نور فرشونه یې وړي وو. سهار چې لمونځ کوونکي مسجد ته د ننه شول، ګوري چې مسجد کې فرشونه نه شته. کله چې لږ رڼا یي شوه او د مسجد

دروازې ته يې پام شو، نو په يوه کاغذ کې په روښانه ډول ليکل شوي وو:

((زه ډېر مجبور وم، نو ځکه مې د مسجد سامان او فرشونه يوړل، هر کله چې زما مجبوريت رفع شو، نو مسجد ته به دا شيان بيا واخلم او رابه يې وړم. په احترام)).

د روان کال د مرغومي پر مياشت په کابل کې قحطي او قيمتي د يو شمېر کورنيو د ژوند د ورځينيو چارو د خړوبولو تنابونه دومره سست کړي وو، چې نور نو د ټينګولو نه وو، ان دا چې ځينې کورنۍ د خپلو ماشومانو په ساتنه پکو شوې دي.
د خيرخانې مېنې يوه جامع مسجد ته يو سړي خپل دوه تنه ماشومان راوستل او په مسجد کې پر ناستو لمونځ کوونکو يې غږ وکړ: ((هر څوک چې دا ماشومان ساتلای شي، د ټول عمر لپاره دې ځان سره بوځي)). دې ته ورته پېښې د کابل په نورو جوماتونو کې هم شوې دي.

په همدې ساړه ژمي کې نه يوازې په مسجدونو، بلکې په نورو عامه ټولنو او بازارونو کې هم د ماشومانو د سپارلو خبرې شوې دي. د روان کال د دلوې مياشتې په لومړيو ورځو کې، د کابل د پښتني تجارتي بانک مخې ته، يو سړي خپل ماشومان ترلاسه نيولي وو او په زوره زوره يې چيغې وهلې: ((او خلکو راشئ! دا ماشومان ځان سره بوځئ! زه نور د دې توان نه لرم، چې دوی ته ډوډۍ ورکړم، په تن يې پټ او په

نس يې ماړه کړم، دا مري، زه د دوی قتل په خپله غاړه نه شم اخيستی، څوک چې ددې توان لري، دا دې بوځي ! که نه نو دا خو مري، بيا به نو قتل د دوی پر غاړه وي، ما خو خپله غاړه خلاصه کړه، نوره مو خپله خوښه)).

د قحطۍ او قيمتۍ مړګ او درد تر څنګه يخنۍ هم پر ښار خپله خوله لګولې ده. د سون مواد په ډېره لوړه بيه خرڅېږي. په همدې وجه خلک مجبور دي، د سون له هغو موادو څخه هم ګټه پورته کړي، چې له ښاريو څخه لاسته راځي، د کابل ښار يو تن تحصيل کړی ښاري، ددې موادو د لاسته راوړلو داستان داسې بيان کړ: ((څو موده د مخه په دې لټه کې وم، چې د سون نسبتاً ارزانه مواد لاسته راوړم، چا راته پته راکړه، چې د ښار په څنډو کې له شپنو سره د ګډيو، مېښو او وريو پچې پيدا کېږي، تياري يې په بوجيو کې اچولي او د بوجيو په توګه يې خرڅوي، سره له دې چې د سون دا مواد هم ارزانه نه وو او د چا خبره د کشمشو په بيه خرڅېدل، خو مجبوريت و، وامې خيستل، ټولې څلور بوجۍ شوې، ښار ته راروانې يوې لارۍ موټر کې مې دا بوجۍ واچولې او زه پرې له پاسه کېناستم، څو دقيقې لانه وې تېرې شوې، چې موټر ودرېد او يو ټوپکوال رادمخه شو، سر له واره يې پوښتنه وکړه، دا څه شی دي؟ او د چا دي؟ ما نو په ډېر جرئت وويل: دا خو د وريو پچې دي، کور ته يې وړم سېزو يې. نو ماته رابرګ شو، هله راشه ددې

محصول راکړه، ما ویل پچې ! دي پچې د پچو مې محصول لیدلی نه دی، سړی ډېر په قهر شو او راته یې وویل: ډېرې خبرې مه کوه ژر شه هله د بوجۍ په سر زر افغانۍ راکړه، ما چې فریاد کاوه سړی راته نور هم بدو رګی کېده، نو په پای کې مجبور شوم څلور زره افغانۍ مې ورکړې او کور ته راغلم.))

په کابل ښار کې د نورو بدمرغیو ترڅنګ غلا، اختناق، وژنې او نورې ناروا چارې هم خپل شتون وخت پر وخت ثابتوي، څو موده د مخه یو وسله وال ګروپ د خیرخانې مېنې یو کور ته داخل شو، دوی غوښتل چې پر رڼا ورځ د دې کور یوه پېغله وتښتوي، سره له دې چې په دې کور کې پر دې وخت د کور مشر او کوم بل نارینه نه و، یو میل وسله، همدا پېغله او تقریباً یو دولس کلن کوچنی موجود وو، کوچنی او پېغله چې د وسله والو کسانو په نیت پوه شول، نو کوچني وسلې ته لاس کړ، د دې وسله والو کسانو قوماندان یې مړ او څو نور یې ټپیان کړل او پاتې نور وتښتېدل. دا ډول پېښې نه یوازې په کابل کې دي، بلکې د هېواد په ګوټ ګوټ کې دي ته ورته پېښې هم ترسره شوي او تر سره کېږي.

د کابل ترڅنګ په ولایاتو کې هم د غلاوو، تالاوو او بدمرغیو بازار تود دی، د مثال په ډول:

د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ د (سید کلا) نومي کلي کې د شپې د سپکې وسلې پرله پسې ډزې وشوې او بیا

وروسته پته ولګېده چې: ((په نومورې کلي کې يوه کورته چې يو غړى يې ايران ته د مزدورۍ لپاره تلى و ، څه پيسې رالېږلې وې، وايي چې غله له دې رازه خبر وو ، نو د شپې درې تنه له وسلو سره دې کورته ور واوښتل، د کور مېرمن پرې وېښه شوه، غله د پيسو غوښتنه کوله، دې غيرتي مور هغه له اوږدو وېښتانو ونيوه، وسله يې ترې واخيسته او راچپه يې کړ، غله سمدلاسه خپل بل ملګري ته چغه کړه ! هله وله يې چې مړ يې کړم او نه مې خوشې کوي، هغه چې کله ډز وکړ، نو خپل ملګرى يې په پښه وويشت، غله چغه کړه: زه دې وويشتم ښځه پاتې ده، ښځې لکه زمرۍ غوندې غل کلک له وېښتو نيولى و او کشاوه يې، دې بل غله بيا ماشې ته ګوته وروړه، ماشينګنه يې ضربه کړه او د ښځې له زړه او ګوګله ګولۍ ووتې. ښځې خپل روح خداى(ج) ته وسپاره او په ابدي خوب ويده شوه. غلو د شهيدې له منګولو څخه د غله وېښته خلاص کړل او خپل ټپي يې پر شا واچوه، پکول، څپلۍ او کلاشينکوف ورڅخه پاتې شول او خپله وتښتېدل، غلو لا خپل ملګرى تر يوه ځايه نه و رسولى چې ساه يې وختله، کله چې د لغمان چارواکي خبر شول، نو د غلو اقارب يې ونيول، د غله مړى ډېر ځنډ په لغمان ښار کې د عامو خلکو مخې ته پروت و او ټولو پرې لعنت وايه، د يوه کلي خلک هم حاضر نه شول چې په خپله هديره کې د هغه مړى پرېږدي. داسې اوازې هم وې چې د غله مړى بيا په

پټه په یوه باغچه کې ښخ کړای شوی و ، خو کله چې خلک خبر شوي وو ، د شپې څوک ور اوښتی و او قبر یې ورته لوخ کړی و.
د لغمان چارواکو هڅه کوله چې دده نور ملګري ونیسي او په عام محضر کې یې په سزا ورسوي، ځینې ګونګوسې وې، چا وې چې غله یې نیولي دي، نن او سبا به ورته سزا ورکړ شي، چا وې چې تښتېدلي دي، خو تراوسه پرېکونې خبره نه ده شوې.

کابل بیا په وینو ولمبل

دا لیکنه هم له پېښور څخه خپرېدونکي وفا جریدې د پنځم کال په ۲۵-۲۶ گڼه کې چې د ۱۳۷۵ل کال د چنگاښ له ۲۵ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په مستعار نامه خپره کړې ده.

نن یو ځل بیا سپېرل شوي او لمبه شوي کابل د خپلو بچیانو (سلو) جنازو ته اوږه ورکړه. دا لومړی ځل نه دی چې له دې ښار نه دومره جنازې پورته کېږي، دا څلورم کال دی چې هره ورځ د دې ښار د سیاسي سوداگرو ترمنځ د سرونو سودا کېږي، هره ورځ پر دې ښار د مرگونو سېلۍ گرځي او هره ورځ د غمونو یوه نوې ټکه راغورځېږي.

د کابل ښاریان هغه قربانیان دي، چې هم په جوړه کې زیان مومي او هم په جگړه کې. یو لیکوال د یوه ښاروي (پسه) له خولې لیکلي وو: ((زه نن ډېر خفه یم))، چا ورته وویل چې ولې؟ او په څه دومره پرېشانه یې؟ پسه په ځواب کې ورته وویل: ((خبر به یې چې نن زموږ د کلي د دوو لویو خانانو د پخلاینې ورځ ده. دا هغه خانان دي چې کلونه کلونه یو د بل وینو ته تږي ناست وو او یو د بل ډېر کسان یې وژلي دي. موږ ته پکې هم ډېر زیات زیان رارسېدلی و. خو نن نه پوهېږم د کوم مجبوریت له

مخې سره پخلا شول او يو بل ته يې د دوستۍ لاس ونه ورکړل، نو ته ولې د دوی پر دې دوستۍ خفه يې؟ پسه پر خپلو شونډو يوه مړاوې او مرګنۍ خندا تېره کړه، څنګه به خفه نه يم؛ ددې خانانو پخلاينه نن د ډېرو شاندارو مراسمو په ترڅ کې ترسره کېږي، هلته به يو خان بل ته د دوستۍ لاس ورکوي او يو بل به غېږ کې نيسي، کله چې دوی سره لاس ونه ورکړل، نو دغه مهال ما د دوی په پښو کې حلالوي چې وينه تويه شي او نوره دښمني پای ته ورسېږي.))

کابل ښاريان چې د څه کم دوو لسيزو او په تېره بيا د تېرو څلورو کلونو د رنځورونکي ژوند درانه پېټي پر ملا کړوپ کړي دي. دا پېښه په بېوسه نظر ځارله، څو ورځې دمخه د خلکو په ذهنونو کې د کومې غميزې څرکونه لګېدل، زه هم ددې پېښې يو ليدونکی او شاهد يم. د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي په يوه ټولګي کې پر تدريس بوخت وم، د درسي ساعت تر پای وروسته محصلينو وويل: چې موږ سبا نه راځو ! ما وې ولې؟: موږ ته کورنۍ اجازه نه راکوي ځکه چې د توغنديو د لګېدو احتمال حتمي دی. کله چې د چهارشنبې ورځ پوهنتون ته لاړم، نو پوهنتون له محصلينو تش و، ډېر لږ شمېر محصلين راغلي وو. زه له پوهنتونه ښار ته د عامه کتابتون پر لور رهي شوم. سره له دې چې د توغنديو د لګېدو امکان راته حتمي برېښېده، خو د يو ضروري راسپارل شوي څېړنيز کار

لپاره مې هلته تګ ضرور وګانه. د سهار ۹ بجې وې، د اطلاعاتو او کلتور وزارت ته ورغېرمه د بیهقي کتاب پلورلو غرفې ته چې ورسېدم، نو د دریو توغندیو لومړنی اواز مې ترغوږ شو، لږ تم شوم، بیا یې په نسبتاً لرې سیمو کې د لګېدو غږ راغی، ببرته راوګرځېدم، کله چې د پوهنتون تمځي ته راورسېدم، نو د نورو توغندیو د (ډم، ډم، ډم) غږ راغی، خلکو اخوا دېخوا لکه د مرغیو د بچیانو په څېر منډې وهلې، داسې لکه پر چنچنو او یا هم د سیسیو پر بچیو چې بازېه پرېوزي، ټول غلي غلي په دکانو او اخوا دېخوا ځایونو کې ننوتل. هر څوک (انسان) چې د کابل د خلکو دا حال ووینې، نو له سترګو څه چې له ذهن او زړه نه به یې هم ورته وینې او اوښکې وڅاڅي.

یو سرویس موټر په ډېرې وارخطایۍ په همدې تمځي کې ودرېده، په موټر کې پورته شوم او د پوهنتون پر لور رهي شوم، په لاره کې د توپونو د نورو پرله پسې ډزو غږونه راتلل او د اجل نیولو تر روحه یې ځان رساوه. کله چې پوهنتون ته ورسېدم، نو نیم ساعت وروسته یو چا دا خبر راوړ، چې د پوهنتون په تمځي (پل باغ عمومي) کې د دوو ټکسي موټرو ترمنځ توغندی ولګېده او دواړه له سورلۍ ډکو ټکسیانو اوروا خیست او ټول پکې ایره شول. یوه بجه شوه، له پوهنتون څخه د عملیې په موټر کې د کور (کارګرې قصبې) پر لور رهي شوم. کله چې موټر د خیرخانې مېنې پنځه سوه کورنۍ څلور لارې ته ورسېده، نو یو زیات شمېر ننتلي، سپېره او رنګ الوتلي خلک موټر ته راوختل، یو سپین ږیري سمدلاسه په توبو او سپکو پیل وکړ،

چا لا پو ښتنه هم نه وه کړې، چې ده د ښار د مرګ ژوبلې داستان پیل کړ، سره له دې چې عمر یې خوړلی و، خو همدا یې ویل (من امروز تولد شدم امروز تولد شدم) زما ترشا څوکۍ کې یو بل رنګ الوتي ځوان هم دا فریاد کاوه، هغه د سرحدونو چارو وزارت کارکوونکی و، په بنده بنده ژبه یې وویل: په خپلو سترګو مې ولید چې زموږ د وزارت د یو مدیر سر د هغه له تنې غوڅ شو، هغه په مینوبوس موټر کې ناست و، چې د توغندي یوه ګرمه او سره پارچه یې پر ستوني ولګېده او سر یې ورته له تنې څخه جلا کړ. په موټر کې خلکو دې ناستو حاکمانو ته دومره بد ورد ویل چې په لیکلي بڼه یې قلم او کاغذ له دود سره سم نه شي زغملای.

کله چې له موټر نه کښته شوم، نو د وزیر اکبرخان له روغتون څخه یو تن راغی، وویل چې: نن یې دې روغتون ته زښت ډېر ټپیان او مړي راوړل، د چا لاس نه و، د چا پښه، څوک پر یو ځای لګېدلی، څوک پر بل ځای، د یوه پښه لاندې زنګېدله او په چیغو چیغو یې ژړل. ډاکټرانو یوه خوا او بله خوا منډې وهلې، ټپیان ډېر زیات وو، یو ډاکټر چې د دې ماشوم او نورو زیاتو ټپیانو حال ولید، نو پخپله پرې ضعف راغی او له نورو ناروغانو سره یې ده ته هم سیروم چالان کړ.

د قدرت د انتقال مساله

دا لیکنه هم د وفا جریدې د پنځم کال په ۲۷-۲۸ ګڼه کې چې د ۱۳۷۵ل کال د زمري ۹ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په بدل نامه خپره شوې ده.

څلور کاله کېږي چې په کابل کې د قدرت(!) د انتقال پر سر ټول هېواد له ستونزمن، دردمن او رنځوونکي حالت سره مخامخ شوی دی. جنګونه وشول، مرګونه وشول، جرګې وشوې، مرکې وشوې، د سیسې او معاملې وشوې، له جلال اباده تر اسلام اباده، له کابله تر پېښوره، او ان تر لوړې کعبې شریفې پورې عهدونه وشول، قسمونه وخوړل شول، سوګندونه یاد شول، پر قرآن لاسونه کېښودل شول، دا وشول او هغه وشول او... خو دا ټول یو په بل پسې په اوبو لاهو شول، د ملت هیلو، غوښتنو، اتلولیو او د ولس ټول پاتې مادي او معنوي شته د ایرو او خاورو پر څلو بدل کړای شول.

له ظاهري پلوه دا ټول زیانونه د قدرت پر سر پر پاتې کېدو، د کابل د چارواکو ټینګار او د دوی د راپرځوني لپاره د دوی د مخالفینو د هڅو په پایله کې رامنځته شوي دي. په اساسي مانا خو په افغانستان کې حکومتي څوک د ۱۳۷۱ لمریز کال د ثور پر میاشت د یوې د سیسې په نتیجه کې چې خپله

چارواکي يې هم ددې توطيې غړي وو ، وپاشل شو او برخه برخه د جهادي تنظيمونو لاسته ورغی. د اوسنيو چارواکو برخه هم په دې وېش کې د ياد وړ وه او د دوی برخه په دې هم درنه شوه چې د دولت(!) نوم ورته ورکړ شو. دغه راز روسي چاپ افغاني بانکنوټونه چې نور (تنظيمي حکومتونه) ترې بې برخې وو ، روسانو دا (نعمت)(!) پر دوی ولوراوه.

چارواکي په دې نظر وو ، چې له قانوني او نا قانوني لارې به د خپلو لاس لرلو وسلو او بې پشتواني نوټونو په زور خپل مخالفين ژر له منځه يوسي، بيا نو که هر ډول اداره وي، د دوی مخالفين به نه وي او ((ولس به له يوه انجام شوي عمل سره مخ وي)) خو داسې ونه شول، د مخالفينو د مخالفت په نتيجه کې که پخواني مخالفين کمزوري او له دوی سره يې يوځای سياسي حيثيت ختم شو ، نو نوي او تازه دم مخالفين پيدا شول او ان تر دې پورې چې د چړې څوکه يې د چارواکو تر غاړې ورنږدې شوه، همدې فشارونو چارواکي په اصطلاح استعفی کولو ته جبراً متمايل کړل، دغه او هغه نېټه، دغه ورځ او هغه ورځ به يې د خپلې استعفی نېټې وټاکلې، خو هغه ورځ چې به رانږدې شوه، بيا به يې پرې وفا ونه کړه. په حقيقت کې خو خبره دا ده چې چارواکي نه استعفی کوي او نه دې ته حاضر دي او نه هم د استعفی کولو پوره وس لري، اوس راځو

دې ته چې ايا چارواکي به دا خوندونه او دا خزانې بل چاته پرېږدي؟؟

د ويل دورانت امريکايي په قول: ((اپلاتون به ويل چې د وروسته پاتې ټولنو د ادارې لپاره اشرافي او دکتاتوري حکومتونه په کار دي)) له اشرافي اشخاصو څخه د اپلاتون مقصد دا و، چې د دوی زياتې غريزې مخکې تر مخکې مرفوع شوې وي او دکتاتوري يې د يوې وسيلې په توګه د دې ډول ټولنو لپاره ځکه غوره ګڼله، چې وروسته پاتې ټولنې له دکتاتورۍ پرته نه شي کنټرولېدی او زياته دموکراسي کېدی شي هغو ته په انارشي بدله شي.

کله چې موږ د ځينو چارواکو فردي شخصيت ته ګورو، نو په هغه کې د يو سياسي شخصيت ډېرې نيمګړتياوې ترسترګو کېږي. يو دا چې دی له فکري او روحي پلوه دې حد ته نه دی رسېدلای، چې څوکۍ دې تر خپل شخصيت ټيټه وګڼي. اوس هم پر خپل شخصيت هر ډول داغونو ايښودلو ته تيار دی، خو مقصد چې دی پر دې کرسۍ پاتې شي، ځکه چې دا چارواکي د ټولنې له يو ډېر ټيټ قشر څخه دي. نو هغه څوک چې د اقتصادي محروميت دغسې ټکلې غريزه ولري ايا دا خزانې چې اوس دی پرې ناست دی، ملت ته پرېږدي؟ د کابل ښار خو لا څه چې يوازې دوه سپين تعميرونه او دا ډول د پيسو خزانې ورسره وې. هېڅکله به يې چاته پرې نږدي، نوم بدوالی او د

شخصیت کوم سپکاوی چې د هغو د کړنو په نتیجه کې هغوی ته په برخه شوی، هغه باندې خو اوس د چا خبره سر هم نه ګروي ((اوبه چې په سر واوښتې څه یوه نیزه څه لس...)) له دې پرته کوم څیز چې د چارواکو په فکر او شخصیت کې په عملي، ذهني او ضمني ډول لیدل کېږي او زموږ د ولس د ګټو خلاف او د کرکې وړ دی، هغه د هېواد د اکثریت قوم پر وړاندې د کینې او تعصب درلودل دي.

کوم کسان چې د ځینو چارواکو پر شاوخوا راټول دي، هغوی ټول خپله ګټه او ژوند په همدې جګړه کې ویني، ځکه چې اوس نه کوم قانون شته، نه کوم پارلمان، نه کومه پوښتنه او نه کومه ارزونه (ارزیابي). یو چارواکي په (د افغانستان بانک) کې یو ځانګړی حساب (۹۰۰۰) باب پرانیستی او دا د ده داسې باب دی، چې د پیسو د لګښت وجه یې څرګنده نه ده. داسې میاشت هم راغلې، چې یوازې له دې باب څخه یې له لس زره ملیونو نه نیولې تر پنځه لس زره ملیونه افغانیو پورې پیسې بېلابېلو اشخاصو ته ورکړې دي، نور حسابونه د پیسو خو لا څه کوې، هلته بل چارواکي ځانته بله پاچاهي جوړه کړې ده. د پیسو اصلي ټولواک هغه دی. پیسې له مسکو نه د باګرام هوايي ډګر ته راځي، څه چې یې زړه وي هغه هلته ستنوي او څه چې په کابل کې پکاربږي، هغه هلته لېږي. له دې پرته ځینې نور هم د پیسو د وېش صلاحیت لري. نو اوس که ځیر شو په

هېڅ یو ملک کې هېڅوک د پیسو د داسې وېش صلاحیت نه لري، نو ایا چارواکي له دې خزانو څخه څنګه پورته شي؟
هسې د خبرو او مذاکرو له لارې د خبرو سیاسي حل یو انساني اصل دی او اکثره اشخاص هم ظاهراً په اخبارونو، مرکو او خبرو کې د تفاهم او خبرو اترو له لارې د قضیې حل غواړي، ان چارواکي هم د سولې له لارې د خبرو فیصله کولو ویناوې کوي، خو په زړه کې خبره بله ده.
ځینې چارواکي او هم نور اشخاص په خپلو زړونو کې ښه پوهېږي، چې دا اشخاص هېڅکله له خپل دې او سني حالت نه لاس نه اخلي، خو بیا هم په متحد المال ډول او د سیاسي نزاکتونو (!) لپاره جګړه مار هم د سولې خبرې کوي او سوله دوست هم. که واقعیت او حقیقت ته پام وکړو، له سیاسي نزاکتونو څخه سیاسي واقعیتونو ته مخ راواړوو، نو وبه وایو چې له دغو لارو چارواکي سقوط نه شي کولای؟ له هرې ممکنې لارې د بې پښتوانې روسي چاپ افغاني بانکنوټونو بندول او یا له هغو څخه د ځینو چارواکو د لاسونو لنډول د دې ادارې د سقوط عوامل کېدلای شي.

پرغمل شوی ولس

> دا لیکنه د وفا جریدې د پنځم کال په ۳۵-۳٦ ګڼه کې چې د ۱۳۷۵ل کال د تلې له ۹ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په مستعار نامه خپره شوې ده.

څه کم پنځه کاله کېږي، چې د کابل پر ښار باندې د بېلا بېلو جګړه مارو ډلو او تنظیمونو بېلا بېله او پړاو په پړاو تنظیم واکي تېره شوې او تېرېږي. په دې موده کې په ښار کې تقریباً ټوله ملي شتمني او د ښار د خلکو اکثره شخصي شتمني د جګړه مارو ډلو له خوا چور شوې او یا له منځه وړل شوې ده.

په کابل ښار کې اکثره جګړې ((د کابل د دفاع))(!) په نامه ترسره شوې. هرې ډلې باندې به چې د بلې ډلې له خوا توغندي وویشتل شول، نو هغوی به دا بله غاړه ملامته کړه، چې پر کابل یې توغندي ویشتلي. که څه هم د دوی د ((دښار د دفاع))(!) توغندي هم پر همدې کابل لګېدلي، خو دې غاړې به د ښار بله غاړه او سیمه چې د مقابل لوري په لاس کې وه، د کابل څه چې ببخي د افغانستان برخه نه ګڼله. د ساري په توګه د ۱۳۷۱ کال د ثور میاشتې پر ۴ یا ۵ ورځ د کابل له واکوالو څخه دوه تنه یو بل ته د مخابروي خبرو اترو په ترڅ کې اخطار ورکوي چې کابل ښار ته خپلې لښکرې را و نه لېږي که نه دی به

د کابل له ښار او خلکو څخه ((دفاع))(!) وکړي. همدارنګه یو بل حزب د خپل ځان دفاع، د کابل د غرب د خلکو دفاع ګڼله او همدارنګه نورو بېلا بېلو تنظیمونو ترخپل لاس لاندې سیمې د خلکو د سر و مال د ساتنې او دفاع په نامه تر خپل واک لاندې ساتلې، خو حقیقت دادی چې ددې ډلو د موجودیت او ((دفاع))(!) په وجه د کابل هره برخه ویجاړه او هر ډول شتمنۍ چور او وسېزل شوې. د خلکو سر و مال، عفت او عزت ته درانه زیانونه واوښتل. عجیبه خبره خو دا وه چې د خلکو د کورونو د دفاع په نامه د هغو کورونه چور، د سر او مال د ساتنې په نامه د هغو سرونه غوڅ او مالونه چور او عفت یې لوټ شو، خو د دفاع(!) هېڅ ډول پته ونه لګېده، خو که فرض کړو دا ((دفاع))(!) هېڅ نه وای، نو د کابل خلکو ته به څه زیان اوښتی وای؟ څرګنده خبره ده چې نه به څلو پښت زره ښاریان مړه شوي وای، نه به یو ملیون وګړي مهاجر شوي وای، نه به تقریباً اتیا زره کورونه او دوه زره لویې او وړې فابریکې او دستګاوې له منځه وړل شوې وای. عجیبه خبره خو دا وه چې د کابل ښاریانو څخه دا حق هم اخیستل شوی و، چې دوی په ډاګه ویلي وای چې ستاسو له ((دفاع)) نه مننه، خو موږ پرېږدئ چې په همدې بېدفاعۍ کې ژوند وکړو. کله کله خو داسې هم پېښ شوي، یوازې هغه سیمې چې د چارواکو تر ولکې لاندې وې، د کابل د ښار په نامه یادېدلې. مثلاً که د

تنظیمونو له خوا به د ښار پر منځنۍ او یا شمالي برخه توغندي وورول شول، نو د کابل له راډیو څخه نیولې بیا تر نورو بهرنیو راډیوګانو پورې ټولو به پر کابل د توغندیو خبر خپور کړ، خو کله چې به د کابل چارواکو د کابل پر دریمې کارتې، جمال مېنې، سید نورمحمد شاه مېنې، رحمان مېنې، شاه شهید او ان پر زرهو مکروریانو توغندي او د الوتکو بمونه وورول، نو بیا به په هغه تېر ځرنګوالي سره دا خبر نه خپرېده. د کابل هغه برخه چې د چارواکو ترلاس لاندې وه، د هغو ویاند به ویلې چې: ((د کابل دفاع))(!) زموږ حق دی. هغوی کابل همغه سیمه ګڼله چې د دوی تر واک لاندې وه. دوی د کابل د جنوب، جنوب ختیز او جنوب لویدیز ورانول د کابل دفاع ګڼله.

چارواکو یو ځل بیا د کابل ښار او د هغه ولس، د خپلې ساتنې او ځان پټونې وسیله وګرځوله. دوی د ښار د ګڼ مېشتو سیمو په منځ کې درندې او وژونکې وسلې اېښې او هره شېبه د مخالفینو پر مورچلو ګولۍ وروې. کله چې هغوی هم د دوی په شان عمل ترسره کړي، نو دوی یو ځل بیا چیغې پورته کړي چې دا دی ښار یې وویشته او ولس یې تباه کړ، خو خپله یې چې د کابل ولس د یرغمل په څېر د خپلو توپونو او ټانکونو مخ ته ودرولی او تر شا یې پر خپل رقیب ډزې کوي. هغه خپل حق ګڼي. اوس د کابل ښار شاوخوا پرتې سیمې په ځانګړې

ډول هغه سیمې چې هغه د مخالفینو لاس کې دي، هغه د دوی په نظر د افغانستان خاوره نه ګڼل کېږي او نه هلته افغانان اوسېږي، د هغو سیمو ورانول او ویشتل دوی ته هېڅ دي. اوس یو ځل بیا د کابل ښار او د هغو د اوسېدونکو کورونه د مورچلونو حیثیت لري، چې له دې ځایه د دې ښار چاروا کي پر خپل دښمن ډزې کوي، خو هغوی پر دې ځای د ډزو کولو له کبله ګناهکار دي. د کابل ښاریانو ته یو ځل بیا دا سوال پیدا کېږي، چې د دې ((دفاع))(!) از ښت به څه وي، چې زموږ د کورونو له بامونو مو مورچې جوړې کړي او موږ ټول دې د خپل توپ مخې ته د یرغملیانو په شان ودرولي یو او ځان دې زموږ ترشا پټ کړی دی؟ مهرباني وکړه یا وړاندې لاړ شه او یا شاته لاړ شه! موږ له دې ((دفاع))(!) څخه په نه دفاع خوښ یو.

غني، غني دی

دا ليکنه له کابله خپرېدونکې (هنداره) جريدې د ۱۳۷۵ل کال د غويي پر ۱۶مه په خپله اتمه ګڼه کې خپره کړې ده.

کله چې د پښتون ملت د ستړي ژوند د تاريخ پاڼې را اړوو، نو وينو چې دې کړېدلي، دردېدلي، سوزېدلي، خو ويارمن ملت د څومره غميزو توپانونه زغملي او زغمي يې. څومره چې د طبيعت ناخوالې او کړاوونه زيات شوي، همغومره لوی څښتن تعالی دې ملت ته د تورې او قلم داسې ډالۍ ببښلې، چې د هر يرغل او هر توپان پر وړاندې يې خپله شمله هسکه ساتلې ده.

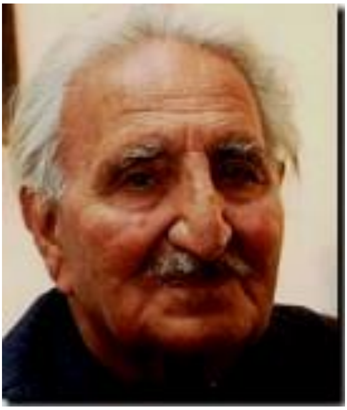

که يو وخت د امير پولاد سوري زوی؛ امير کروړ جهان پهلوان په يوه تن له سلو جنګياليانو سره جنګېده او د غور پر غرونو به ((زه يم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نشته- پر هند و سند و پر تخار و پر کابل نشته- بل پر زابل نشته- له ما اتل نشته)) پرتمينه سندره زمزمه کېده، غرج و باميان، تخار و

هرات د ده د تورې د ځلا، پوهې او لوريېنې تر سيورې لاندې ژوند تېراوه او ان تر ((رومه)) پېژندوی و، نو بل وخت خو بيا سلطان شهاب الدين غوري او شېرشاه سوري د پښتنو د عظمت او پرتم بيرغ د نړۍ د ((سرو زرو مرغۍ)) او ((خم)) (هندوستان) په زړه کې ورپاوه.

که يو مهال (هوتک بابا) پښتانه زلمي د مغولو د يرغل پر وړاندې د خپل هېواد د پت ساتلو لپاره ننګ ته رابولي:

((پر سور غر بل راته نن اور دی- وګړيه جوړ راته پيغـــــــــــــــــــــــــــــــور دی

پر کلي کور باندې مغول راغی- هم پر غزني هم پر کابـــــــــــــــــــــــــــل راغـــــــــــــــــــــی

آه د مرغـــې غښــتليو راســئ- پــر ننــګ ولاړ د پښـــــــــــــــــتونخوا ســـــــــــــــــــئ

تورې تېرې غشي تر ملا سئ- پر کلي کور باندې مغـــــــــــــــــــــول راغـــــــــــــــــــی))

نو بل وخت خو بيا (روښان پير) هم د پرديو پر وړاندې د خپلې پوهې، همت او غيرت رپې اوچت کړې دي.

که يو وخت (ايمل خان) او (دريا خان) له مغولو سره په تاترو کې ډغرې وهلې او خان علين مکان (لوی خان خوشال خان خټک) د لويې پښتونخوا په غرونو کې د خپلواکۍ د باز او

شاهين وزرې خوروليې او په همدې هيله له يوه ځولۍ ارمانونو او هيلو سره د داسې غره په لمن کې ځان له ابديت سره يوځای کوي، چې د مغولو د سورو د اسونو ګرد ، دده پر قبر پرېنوزي، نو بل وخت يو بل لوی پښتون (ميرويس نيکه)(رح) د پښتنو د برم شمله او چتوي، د ګورګيانو د وحشت برجونه نړوي، تر اصفهانه د پښتنو د واک عظمت خوروي او بيا پخپله (شاه حسين صفوي) خپل تاج له افغان فاتح (شاه محمود هوتک) سره غوره بولي.

که يو وخت نادر افشار د پښتون اتل سيدال خان ناصر سترګو ته چې د نور او غيرت سپرغۍ ورځخه باد پدلې مخامخ کتلی نه شول او دواړه غبرګې سترګې يې د دوو په اور سرو دوکانو پواسطه ورځخه را ايستلې، نو بل وخت غيرتي او لوی احمد شاه بابا تر ډهلي پورې د خپل پت او ابرو (پاني پت) جنګ ورساوه او د ايران د نيولو لپاره به خو په ((ډول په نغاره)) او خوشالۍ سره روان و.

خان عبدالغني خان ددغه وياړمن او باتور ولس يو جنګيالی او فرهنګيالی استازی دی. غني په يوه داسې کورنۍ کې سترګې پرانيستي، چې د خپل ولس د ازادۍ لپاره يې شپه او ورځ پر ځان يوه کړې وه. غني له خپل بډايه شاعرانه فطرت سره په همدې ګرم سياسي چاپېريال کې ځوان شو، شاعر شو،

مصور شو، جنګيالی شو، فلسفي شو، ((لېونی)) شو او د ژوند د ډول ډول ناخوالو جامونه يې پر سر واړول.

غني لا کوچنی و، چې له شعري مرغلرو ډک تخيل او شاعرانه فطرت يې زړګی وتخناوه، پر ښکلا يې مين کړ، پر ګلونو يې مين کړ، له مينې سره يې مينه وکړه، خپل روح او روان يې د مينې د زمزم په اوبو ووينځه او د جام تر سيوري لاندې يې د قام د ارمانونو سندرې وويلې:

((زهر يې شکل حرام ورته کتل

بې مينې ژوندون دی، لکه بې سُر ستار))

غني د خپلې مينې لپاره د ښکلاک په (پنجره) کې ډېرې چغې ووهلې، د زړه له وينو يې ((پلوشې)) جوړې کړې او خپله ورته (پانوس) (پانوس) شو.

کله چې د غني فردي، کورني او ادبي ژوند ته پام را اړوو، نو په لومړي ګام کې خو د سړي په سترګو کې دا تصوير تېروبېر کېږي، چې غني ګنې په يوه مجلله - وړانګينه کورنۍ کې زېږېدلی، له دردونو، غمونو، کړاوونو او د زمانې له ربړونو څخه ګوښی پاتې شوی دی. د غني انځور ورته په يو داسې بڼه تداعي کېږي، چې يو ښکلی اشرافي شخص د سرو ګلونو په منځ کې د ورېښمين تخت له پاسه قلم په لاس د شعر ناوې جوړوي، په څنګ کې يې صراحي او جام ايښي او غني يوازې د شاعرانه تخيل په دريابونو کې ډوب دی، هو د غني په ښکلا

او ښایست کې خو هېڅ شک نه شته: ((ډېر ښکلی و او د مور و پلار ډېر نازولی و. پر غاړه به یې د سرو زرو درنه اوږې وه او پر ښي غوږ به یې د سرو زرو والۍ وه، پر سر به یې تیله داره د پونډونو ډکه ټوپۍ او په ټوپۍ کې به یې یوه زرینه جوغه ټومبلې وه، چې د جوغې نه چاپېر به دوه درې د نظر ماتې تاویزونه تاو شوي وو.)) هو غني ښکلی و، د هغه په ښکلا د ډهلي، پاریس او لندن ښاپېریو زړونه بایلولي وو.

هغه له کوچنیوالي ډېر ښکلی و، خو د غني د ټکلي، سوزېدلي او غمځپلي زړه او روح څخه هغه وخت څوک ښه خبرېدی شي، چې په ورځو ورځو او شپو د غني د تخیل، اند او فکر په لوړو او ژورو کې د یانه (سفر) تکل وکړي.

غني غني دی، هغه د پښتو ادب یو داسې ناسپړلې خزانه ده، چې سپړل یې لا ډېر وخت غواړي او ژور فکر. کله چې د غني په نړۍ کې سفر کوو، نو لومړی غواړو د هغه زړه ته ننوزو او وګورو چې د غني د سرو ټپونو په دې کان کې څومره سکروټې او اورونه پراته دي:

د غني زړه چې د مینې له ګلونو ډک دی، تر هر څه د مخه خپل زړه د لوی خدای(ج) کور ګڼي، هغه د خپل زړه په هنداره کې د لوی خدای(ج) د قدرت وړانګېویني او دا هغه څه دي چې ده په بل ځای او مکان کې لاسته نه دي راوړي.

په جومات کې مې ونه موند - په مکه کې رانه ورک شو
خدای مې زړه کې راپیدا شو – چې مې مخ د یار کړ ښکل
دا هغه فکر او اند دی چې پر خدای پالنې ډېر ګروهمن (عقیده من) پوهان په دې نظر دي او (زړه) د مینې د پالنې او روزنې ځای او ساتنځای ګڼي.

غني د یو خوځند، حساس او دراک انسان په توګه د ژوند د ډېرو رمزونو راز ته متوجه دی، دی ژوند له غم او خوشالو، ګډ او له خندا څخه یو رغېدلی څیز بولي.

د لرغوني یونان د اتیکا دورې یو نامتو ډرامه لیکونکی (اشایلوس) وایي: ((په ژوند کې باید په هر غم پسې یوه ښادي او په هرې ښادۍ پسې یو غم راشي، چې د ژوند پاڼې مانیزې او رنګارنګ کړي.))

غني وایي:

چې په ژوند کې سختي نه وي – لکه بې مالګې طعام
چې په خوله کې خندا نه وي – لکه ډک د خاورو جام
ژوند نه ختمه نه مانۍ وي – نه ډېرۍ د سرو لالونو
نه یاران نه معشوقې وي – نه باغونه د ګلونو
ژوند خو تله دي یو په مخه – غورځېدل او پاڅېدل دي
تکې سوز او تکې ساز – څه خندل دي څه ژړل دي.

قومپالنه او پښتونپالنه د غني د ژوند او شاعرۍ یو بل اړخ دی، د هغه د ځوانۍ په ژوند چې کله د پسرلنیو بارانونو وربډل پیل شول، نو له دې سره جوخت یې کورنۍ د خپلواکۍ د ګټلو او د ښکېلاکګرو له جغ نه د خپل اندو ژوند د ازادولو لپاره سیاسي مبارزه هم ښه په ګرمۍ سره روانه کړې وه. غني د خپلې ځوانۍ شېبې هم له همدې ایډیا څخه لوګی کړې ((د زلمي پښتون)) په نوم یې یو تحریک جوړ کړ، چې شاوخوا اتیا زره ځوانانو په کې ګډون درلود.

لکه څنګه چې د غني شعري سکښت او د ده د کلام له رواني او روحي مانا څخه ښکاري، غني د ګرمې وینې او ګرم احساس څښتن او رواني جوړښت یې د عامو پښتنو له جګړه ییز سایکلوژیک جوړښت پوره سمون درلود، نو د (عدم تشدد) د لارې په انډول یې د تورې په زور د ښمن ماتې غوره ګڼله، نو له دې کبله ددہ د اورني پښتني احساس، او د زړونو د پاچا (باچاخان) د عاطفې او احساس د تګلارو ترمنځ ټکر منځته راغی. غني خان د خپل پلرني احساس او مینې تر سیوري لاندې خپله توره په ناهیلي زړه کېښوده او د شعر د نړۍ روحي ډاډ ځي ته یې پناه یوړه.

وايي پر هر چا چې غم زیات شي، نو دریو شیانو ته به مخه کوي: یا به شرابي کېږي، یا به لېونی کېږي او یا به شاعرۍ ته پناه وروړي.

نور غني هغه غني نه و، چې چا په پاریس، لندن او امریکا کې لیدلی و او نه هغه غني و، چې په ځوانه ځوانۍ کې د هند پارلمان ورته په یوه پښه ولاړ و. غني د قام د غمونو د هېرولو لپاره لکه خیام د جام سیوري ته پناه وروړې وه، اوس نو یوازې غني و او جام، د تخیل په وړمو پوښلې شاعرانه نړۍ او د خپل قام او ولس غمونه:

خدایه شکر چې پیدا دې له دې قام کړم
د پښتون د نر وجود دې یو اندام کړم
چې خړ مخی ورور پښتون سینې له درشي
درنه هېر به ټول ښایست د بحرو بر شي

په والله چې له جنته شم راستون
که کنځل په کې وانه ورم د پښتون.

لکه څنګه چې ښکاره ده، شاعر د عاطفې او احساس بچی دی، غني هم په خپل فردي ژوند کې د پلرنۍ- مورنۍ، مینې او عاطفې په سمندر کې ډوب و، د باچاخان عاطفي نړۍ، د غني د روح او روان ټول مزي داسې سره تړلي وو، چې د هغه ګرمه وینه او یاغي احساس یې مهار کړي وو. هغه د خپلې پلرنۍ مینې په څپو کې ډوب وو:

بابا ته:

ستا خطونه ټول زما سرته پراته دي
زه يې لولم هره شپه دوبار دوبار
کله خاندم کله ژاړم لېوني يم
ای زما په بند کې پروت غريبه پلاره !
نه، ته نه يې غريب ته ډېر لوی اوچت يې
مصيبت دی ستا عزت ته عزت داره
خدای به رحم و په تا باندې لېږ کړی
بل به زوی به يې و کتلی ستا دپاره
چې په تا کې کوم جوهر دی ما کې نه شته
ستا نيکی زما بدۍ دواړه بې شماره
ته سالار يې د کاروان په نېغه لار ځې
زه کوږ ځغلم لکه اوښ بې مهاره
ستا د زړه فوارې ډکې دي د مينې
زما زړه دی وچ کوهي نه لري داره
وهي منډې تا پسې خو ته هم لرې
وينم ستا ايله ايله د پښو غباره
پروا نه شته که په منډو منډو مړ شم
فقط ستا او د خپل قوم د نوم دپاره.

غني لکه څنګه چې دی د پلار په عاطفي مينه کې ډوب دی همدارنګه د مور د غم هغه ټپ چې ده د خپل عمر په ۵ کلنۍ کې ليدلی و، د ژوند ترپايه ورسره ملګری و.

ګر چې خاورو کې دی پټ وجود ستا مورې
ما ته یادې هغه شان ستا سترګې تورې
مورې ! ستا لاسونه ما نه نه دي هېر
چې تکلیف کې به زما نه و چا پېر.

غني د یو مصور او انځورګر په توګه دا ځواک درلود ، چې د یو ټاکلي تخیل د زخمونو فوارې انځور کړي، د خوب شېبې په ویښه راواړوي او هغه څه چې په خولې نه شي ویل کېدی، د خوب په جامه کې د کاغذ پر مخ ترسیم کړي.

غني د (فریدون د مورخط) تر سرلیک لاندې په یو ښکلي شعر کې د خپلې مېرمنې د ښځینه احساس هغه نا ویلې او نا سپړلې عاطفي غوټې په شاعرانه ډول سپړلې چې تراوسه لا په پښتني ټولنه کې د ښځې د اندروني احساس او درد بیان، یا د ښځو د نالوستوب، کملوستۍ او نا بشپړ کلام له کبله او یا هم د حیا او شرم د اور تر کړیو لاندې، همغسې په خپل زړه کې ساتل کېږي.

غني دا درد او د زړه خواله د خوب په بڼه انځور کړي او د یوې پښتنې مېرمنې د زړه د دردونو پوره عکاسي یې کړې ده:

هغه وایي: ((دا زما د واده په دولسم کال په ۱۵ تاریخ د جون د میاشتې ۱۹۵۱ زما صرف یو او یوازنی زوی فریدون ((رستم جنګ)) پیدا شو. د هغه مور د پېښور په هسپتال کې وه او زه لرې په هزاره کې ناجوړ پروت وم. هر وخت به چې د کوټې د

دروازې په مخکې يو تور بدرنګه ټوپک او سنګين په لاس پوليس ولاړ وو. ټول جهان تور او تاريک وو، د وجود د ناجوړتيا سره مې روح هم د مايوسۍ اخري مقام ته رسېدلی و چې ناګهانه خبر راغی چې زوی دې وشو. ما وی ښه ده غني روک خو يې ميرات خو نه يې.

ددغې ورځې د درد او د خوشالۍ بيان زه نه شم کولای، خو درد او خوشالۍ دواړه انسان ډېر ستومانه کوي او چې اخر مې سترګې د هوش دنيا ته پټې کړې، نو څه وينم چې د فريدون مور راغله او ماته يې يو خط په لاس کې کېښود.

دا هغه خط دی:

ما د دوو لپو خاورې تا له ژوند او جهان جوړ که
خپلې مينې دا سې يوړم بل مې تاله جانان جوړ که
دا چې زه د وفا ډکه د جنون جهان له لاړم
دا مې لال هغلته ومونت د همه لالونو ښکلی
دا زما د غرور نخښه د هغو ګيلو جواب دی
چې به تا په ما ښامي کې ماته کولې غلې غلې
دا ثبوت زما د مينې د ايمان او د وفا دی
دا زما روح چې روښان شو، دده سترګې يې کړې بلې
دا تصوير زما د ژوند دی څه خندا ده څه ژړا ده
د شهباز و وزر شخ دی پوست سرونه د بلبلې
دا ثبوت د شاه د مينې، دا ازادي ده د غلام

دا انعــــام د ټولــــو ښــــکلی د همــــاو رنګینــــی جــــام
دا تعبيــــر ســــتا د خوبونــــو او زمــــا د مــــخ ارمــــان دی
مـا جـوړ کـړی د خپـل ځانـه ښـکلی عکس ستا د ځان دی
پـه صـحرا مـې وو خـور کـړی سـور ښادر د ګلستان دی
هـره سـاه کـې مـې ليکلـی نـوم د مينـې د جانـان دی
دا چــې زه ســتا د خوبونــو د جنــون تــالاش کــې لاړم
ستا خانی لـه مې جوړ کـړی ستا نـه ښـه غونـدې يـو خـان دی
دا چــې مــا ســتا وزرونــو کــې ارمــان د عقــاب ولیــد
دا عقـاب مـې ستا نـه جـوړ کـړ، هـم عقـاب هـم يـې ارمـان دی.

غنـي لکـه هـر شـاعر پـر حسـن مـين دی او دی پـه دې لاره کـې دومره بې پروا دی چې هر څه په ډاګه وايي. شـاعران ټول حسـن پرست دي، يو شاعر وايي:

يار مې د سپين ستوري په څېر خوښېږي
لاس مــې سپوږمۍ ځني چاپېر خوښېږي
شاعـر ســړی يــمه ښتــيا بــه وايــم
دا ښکلي نه دي، دا مـې ډېـر خــوښېږي.
(کاروان)

غني هم د خدای(ج) له درباره د خپل جانان د ټيک لپاره د سپوږمۍ يو ځاځکی غواړي، هغه د نور څه وړی نه دی، هغه له ميني جوړ او پر حسن مين دی.

يو د سپوږمۍ ځاځکی درنه ټيک له د يار غواړمه
زه يــم د خــوبــونــو د لالــونــو ګــدا نــه يمه.

غني، مینه د (ادم) جوهر او حسن د ژوند رنګ بولي او لکه استاد الفت چې مینه د انساني ژوند د کړاوونو د خلاصون اساسي لاره ګڼي، هغه د مینې او مینتوب په باب په خپل یو نثر کې لیکي: سکندر له ډېر لوی لښکر سره د یوه ښار د نیولو هڅه وکړه، د ښار خلکو سخت مقاومت وکړ، سکندر ډېر په غوسه و او داسې معلومېده چې د ښار تر نیولو وروسته به د ښار ټول خلک له تېغه تېر کړي، کله چې ښار ته دننه شو په یوې ښکلې پېغلې یې سترګې ولګېدې، هغه زړه بایلود او څنګه چې جنګ په زړه کېږي، نو هغه زړه بایلولی و. سکندر د دې پېغلې د مینې او ښکلا په وجه د ټول ښار وګړي وبښل.
غني هم په مینه کې ډوب او پر ښکلا مین، مینه وری شاعر دی، هغه ښکلا یو سمندر، سپوږمۍ او زهرا بولي او مینه د ادمیت جوهر او بې زواله حقیقت.
او تپوس د حسن مه کړه – سمندر شي څوک تللی
څوک سپوږمۍ شي رانیولی – څوک زهرا شي ښکلولی.
دی وایي:

((حسن حسن لټومه – که په غرو یې که په سمه
زه په مینه مینه پایم – بې د مینې مرمه مرمه))

***

ستوري ته اسمان کې یوه ورځ ووې هلال
خدای ادم له مینه ورکړه مونږ له تش جمال
زه به په خندا ورکړم دا خپل ښایست کمال
ما له که یو څاڅکی مینه راکړي څوک په سوال.

ننګیال یو شاعرانه شخصیت

> دا لیکنه ما د اسحق ننګیال د زوکړې د څلوېښتمې کلیزې په ویاړ کړې وه او په هغه علمي غونډه کې هم اورول شوې وه، چې پر ۱۳۷۵ل کال د ننګیال د څلوېښتمې کلیزې په ویاړ د لیکوالو د ټولنې له خوا په کابل کې د هغې ټولنې په مقر کې جوړه شوې وه. دا لیکنه هغه مهال له کابله خپرېدونکې هنداري جریدې د ۱۳۷۵ل کال د چنګاښ پر ۲۸مه په خپله یوولسمه ګڼه کې هم خپره کړې ده. ددې لیکنې د لیکلو پرمهال مې له ننګیال صیب سره ټوکې کولې، ما ویل کلیزې ملیزې دې مه نیسه چې بیا د مرګي درته پام کېږي، اوس خو یې هېر یې چې څو کلن یې؟ کله چې یې درته پام شو بیا دې نه پرېږدي، هغه له خندا شین شو، پیرجانه چې همدا اوس یې راته نه نیسئ (کلیزه) نو بیا چې مړ شوم بیا نو څه کوم؟ بیا یې نو...
>
> کال لا وتی نه و چې له مرګ څخه زموږ د دواړو وېره پر ترخه واقعیت بدله شوه، دا دی اوس چې مرحوم ننګیال پر ابدي نړۍ دی، زه دا لیکنه یو ځل بیا چاپوم

وايي چې د یونان نامتو فیلسوف اپلاتون به د ښو او مثبتو اړخونو درلودونکي او یا په شعر کې د یوې ښکلې او نوښتګرې لارې څښتن ته د سبک خاوند وایه او هر سړی او هر شاعر یې د سبک څښتن نه باله، خو د هغه شاګرد ارستو بیا دا

خبره نه منله او ویل به یې: ((هر سړی یو سبک لري خو د چا ښه د چا خراب.))

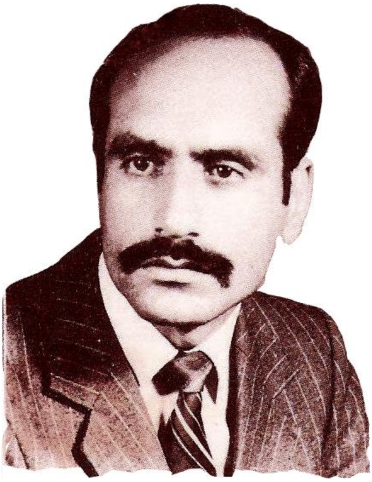

ځینې ټولنپوهان ټولنه د ضدینو یانې متضادو اړخونو مجموعه ګڼي، چې ښه او خراب، تور او سپین، خواږه او ترخه، غم او خوشالي یې په هنداره کې ځان ښکاره کوي. انګلیسي لیکوال جورج اروېل ټولنه له یوه ژوبڼ سره ورته بولي، چې رنګارنګ موجودات پکې ننداره کېدی شي. خو که چېرې ټولنه یو ژوبڼ وي، نو له دې ژوبڼ څخه به څوک (فاضله مدینه) جوړوي او څرنګه به یې جوړوي؟؟

استاد قیام الدین خادم د شاعر، عالم او سیاستمدار تر عنوان لاندې په یوه هنري نثر کې لیکي: عالم په کرونده کې کښت وکړي، شاعر د دې کښت پالنه او روزنه وکړي، خو کله چې د ثمر او مېوې وخت راشي، نو سیاستمدار یې مېوه، وړې او ثمر ټول کړي...

نن موږ هم د دغسې یو شخص (شاعر شخص) په باب خبرې کوو، چې په خپلو اوښکو او اوسپلیو د انسانانو په زړه کې د مینې د بزغلیو د زرغونېدو تکلیزې ولولې لري.

دا شاعر او دا شخصیت اسحق ننګیال دی، چې د ۱۳۳۵ ل کال د ثور پر میاشت یې د لغمان ولایت د الینګار د ښکلې او شاعرانه سیمې د بسرام په یوه زړه وړونکي نندار یز کلي کې د نړۍ ترخو او خوږو ته سترګې پرانیستې دي. اسحق ننګیال لا ډېر کوچنی و، چې د مینې عواطفو او ولولو یې د زړه تارونه لکه د یوه مینه وړي ربابي د رباب د تارونو په څېر ترنګولي وو او په ذهن کې یې ورته د یوې شاعرانه سندریزې جونګړې بنسټ ایښی و. پر ۱۳۵۰ المریز کال یانې د ژوند پر پنځه لسم پسرلي د شعر د الهې وربښمینې ماڼۍ ته ننوت او د خپل ټکلي روح د درملتیا ارام یې وموند. له هغه راهیسې دا دی ۲۵ کاله تېر شول او نن موږ د همدغه ۲۵ کلن ویاړمن او ارزښتمن ژوند په ویاړونو او ارزښتونو د ننګیال د زړه محل ته ننوتی شو او د هغه د زړه او له هغه څخه د راوتلو شعري او ادبي ماڼیو نندارو کولای شو.

ننګیال خپلې لومړنۍ زده کړې د لغمان ولایت په روښان لیسه کې بشپړې کړې، بیا پر ۱۳۵۳ ل کال د پولیسو اکاډمۍ کې شامل او تر فارغېدو وروسته د نوموړې اکاډمۍ تدریسي غړی شو. وروسته یې د هیواد د پوځ په دې برخه کې په

بېلابېلو ځايونو کې دنده سرته رسولې او هم يې د هېواد له فرهنګي او خپرنيو ارګانونو سره خپل اړيکي ساتلي، خو وروسته بيا دی د هېواد له فرهنګي او نورو خپرنيو بنسټونو سره دومره وتړل شو چې هڅه و يې خپل آر مسلک هم له ياده ووت او چا لا دا ګومان قدرې هم نه شو کولای چې ننګيال دې ګڼې يو پوځي افسر وي. دده فرهنګي بوختياوو، خواږه شعر او نرم قلم، ده ته د فرهنګ وربښمينه جامه اغوستې وه. په تېره بيا له شپېتمو کلونو راهيسې ننګيال دومره په فرهنګ کې حل شو چې د چا خبره سرګرولو ته يې هم وخت نه درلود. ننګيال د خپل ۲۵ کلن فرهنګي ژوند له ژورو يا پيل نه نيولې تر لوړو يا تر دې دمه پورې زيات وخت له قلم سره لوبېدلی او قلم يې لوبولی او دغه لاندې شعري ماڼۍ يې جوړې کړې دي:

۱- ډالۍ: د ننګيال د ژوند لومړۍ ماڼۍ (ډالۍ) نومېږي چې پر ۱۳۶۳ل کال د کورنيو چارو وزارت د نشراتو د امريت له خوا خپره شوې ده.

۲- سپېره ډاګونه او غوړېدلي بزغلي: د شعرونو دويمه مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۵ل کال د وخت د ځوانانو سازمان له خوا خپره شوې ده.

۳- هغه شپېې هغه کلونه: د شعرونو درېيمه مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۵ل کال کې د چاپ او خپرونو د دولتي کومېټې له خوا چاپ شوې ده.

۴- څـاڅکي څـاڅکي: د ننګیـال د شـعرونو څلورمـه مجموعـه ده، چې د افغانسـتان د لیکوالـو ټـولنې لـه خـوا پـر ۱۳۶۸ لمریز کال چاپ شوې ده.

۵- ښېرې پـه مالـت کـې: د شعرونو پنځمـه مجموعـه ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.

۶- سیندونه هم مري: د شعرونو شپږمه مجموعه ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.

۷- نه جام نه څادر: د شعرونو اوومـه مجموعـه ده، چې دا هم تراوسه چاپ شوې نه ده.

۸- سیند پـه منګـي کـې: د بېلابېلـو مقـالو مجموعـه ده، په مستقل ډول تراوسه چاپ شوې نه ده.

۹- سیوری: ناول دی، چې د څو وروسـتیو کلونـو د پېښـو انځورنه کوي. تراوسه چاپ شوی نه دی.

دغه راز د هېواد په بېلابېلو مهالنیو خپرونو کـې ګڼ شمېر لیکنې. ترکومه ځایه چې د ننګیال په شخصیت پـورې اړه لـري او دده د شخصیت پـر ځېړنـه، نـو پـه لـومړي ګـام کـې پخپلـه د شـاعر شـعرونه د سـړي سـترګو تـه ودرېـږي. پـه دې مانـا چـې شعرونه پخپلـه د شـاعر د پېژندنې او د هغـه د اندروني ولولـو هنداریې دي. که چا لـه پیلـه تر دې دمه د ننګیال شعرونه لـه نظره تېر کړي وي، نو تر ټولو دمخه یو شی، چې دده په شعرونو کـې

زياته ځلا مومي، هغه مينه او عاطفه ده. ننګيال په خپل شعر کې زيات وخت د هيليو له معصومو بچيانو، کبانو، هوسيو، ((اى ښکاري اشنا درته سلام کوم، پام کوه ماشې له ګوتې مه وروږه)) او د عاطفي او مينې نورو زړه وړونکو موجوداتو سره سفر کړى دى، دا منو چې کله کله به يې د کلتوري او ځينو نورو اغېزو له کبله د شعر ټوپک ته هم لاس کړى وي او پر دښمن به يې ډ برې ډزې کړې وي. ((جنګ دى جنګ دى پر ښايسته ننګرهار جنګ دى)) خو په ورځينې ژوند کې د چا پر ضد ټوپک ته څه چې چړې ته يې هم د لاس تېرولو خيال نه دى کړى. دده د خپلې وينا له مخې د چرګ د حلالولو توان هم نه لري، په همدې ډول دى په خپلو شعرونو کې د مينې په سيند د يوه لاهو شوي عاطفي شخص حيثيت لري. په شعر کې د ننګيال مينه او عاطفه په دې مانا نه ده چې ننګيال دې ګنې د ځينو ټولنيزو ستونزو او چوکاټونو په دننه کې راګير وي او په دې وجه دې دا کار کوي. ننګيال څومره چې په شعر کې مينه وړى او عاطفي دى، هغومره بيا د ټولنيز دود د حاکمو او يا باب چوکاټونو خيال نه ساتي. هغه زمونږ د ټولنې د حاکم دوديز چوکاټ پر خلاف ډېر ځله لکه د غني په شان د جام تر مورګو خپلې شونډې رسولي او خپل لوند ګرېوان يې بيا چا نه پټ کړى هم نه دى، که غني له سر زورۍ نه کار اخيست او چا يې مخه نه شوه نيولاى، نو هغه خو يو خانزاده و او يو شهزاده.

ننګيال سره له دې چې د شعر د شهزادګۍ رنګينه ډولۍ يې کور ته رانه‌ويستې، خو د نور سياسي او اقتصادي ځواک غرونه يې نه وو ولاړ. د ټولنې له دې ډول حاکمو کلتوري ديوالونو څخه سر اوچتول څه اسانه خبره نه ده. د ننګيال په وجود کې هغه شاعرانه خصلت موجود و، چې د ټولنې د دوديزو کړيو پر ضد بغاوت وکړي.

څرنګه چې طبيعت د تحول په حال کې دی، نو انسان چې يو طبيعي موجود دی. هم د بدلون په حال کې دی. ننګيال هم په خپل شاعرانه ژوند او شاعرانه شخصيت کې د بدلون په حال کې دی. که د ننګيال لومړي شعرونه او هم يې د څو کلونو مخنۍ شخصيت له اوسني هغو سره پرتله کړو، نو ډېر توپير به په کې وګورو. هغه په لومړيو وختونو کې يو څه چاته ((ډالۍ)) کوي، غواړي ((په سپېرو ډاګونو کې غوړېدلي بزغلي)) وکري او خپلې ((هغه تېرې شپې او هغه کلونه)) راپه ياد کړي او بيا پرې ((څاڅکي څاڅکي)) وورېږي، خو وروستيو کلونو کې بيا داسې نه دی. ((په مالت کې د هغه له خولې نه ښېري)) راوځي، ((سيندونه مري او وچېږي))، شاعر پکې (بې څادره او بې جامه) کېږي. په شاعرانه مفاهيمو کې جام لکه د قلم په شان د شاعر همېشنۍ ملګرى او دوست دی او د خپل زړه د اورونو لمبې د جام تر شونډو رسوي او

(ثادر) د یو کلتور او یوې ټولنې د جامې یوه برخه ده، خو د زماني ناخوالو شاعر له دې دواړو نه بې برخې کړی دی.

د ننګیال په شعرونو کې دا بدلون په دې مانا نه دی، چې شاعر دې ګنې پر بېلابېلو لارو تللی وي، بلکې په دې مانا دی چې دی په خپل شعري یون کې پوړ پر پوړ د لوړتیا پر لور خوځېدلی دی. دده اوسني شعرونه هم د ښکلا او هم له مانیز پلوه تر پخوانیو شعرونو ډېر اوچت دي. ځرنګه چې یې په شعرونو کې لوړتیا لیدل کېږي، دغه راز یې په شخصیت کې هم دې آروده کړې ده. ددې بهیر د دوام په حالت کې به ننګیال د خپل شخصیت د پوره بشپړاوي، نور پړاوونه هم ووهي. خو یو ځل بیا یادونه کوم چې له ننګیال نه به د بل ډول شخصیت؛ اجتماعي، سیاسي او نورو ډېره ډېره هیله نه کوو، خو د یو بشپړ شاعرانه شخصیت جوړېدل یې حتمي دي او دا ځکه چې ((شاعران له قیدوبنده بې پروا وي.))

فرهنګي رغونه د افغاني ټولنې
د رنځونو د يوه علاج په توګه

دا ليکنه هغه مهال له پېښوره د خپرېدونکې تعاون مجلې په (۳) ګڼه کې چې د ۱۳۷۵ ل کال له (زمري-وږي) مياشتو سره سمون خوري، خپره شوې ده.

افغاني ټولنې ته د تېرو څه کم دوو لسيزو په ترڅ کې تر تصوره اوچت زيانونه اوښتي، دې زيانونو د ژوند د ټولو ډګرونو رګونه نيولي او ځينې برخې خو يې ښېخي له کار او فعاليت څخه غورځولي دي. له اقتصادي، سياسي، ټولنيزو او نورو برخو څخه نيولې تر فرهنګي او نورو چارو پورې هرې يوې دومره ټپونه زغملي چې بيا رغونه يې ډېر کلونه، ډېر تدبيرونه او ډېرې زياتې اقتصادي پانګې او سرچينې ته اړتيا لري. د افغانانو دا تراژيدي نه يوازې له دې کبله د ډېرې انديښنې وړ ده، چې د مليونونو افغانانو ژوند يې اخيستی، بلکې له بېلابېلو خواوو د خپګان وړ ده. د شمېرنو او خپرونو له مخې تر اوسه پورې د افغانستان په دې اوږده او په درنو وسلو سمبال جګړه کې د يو نيم مليون افغانانو ژوند اخيستل شوی او په همدې شمېر معيوب او معلول شوي دي. په دې مانا چې لږ تر لږه له هرو پنځه لسو افغانانو څخه (درې تنه،

معیوب، معلول او وژل شوي او په مجموعي توګه د شپږو تنو نه یو یې معلول دی او دا هغه درانه تلفات دي چې د نړۍ د جګړو په تاریخ کې بې ساري دي.)

همدا راز د افغانستان په جګړه کې د ټولو غاړو له خوا دومره زیاتې پیسې لګول شوي، چې د افغانستان د سوونو کلونو بودجه پرې جوړېدلای شوه او همدارنګه د هېواد د اقتصادي منابعو لوټول او ړنګول. خو له دې ټولو ورانیو او تلفاتو سره سره کوم درد او زیان چې انساني فکر او هر هېواد مین افغان لپاره د زغم او تحمل تر بریده پورته دي، هغه د هېواد د هغو فرهنګي شتمنیو لوټول او له منځه وړل وو، چې نه یوازې د افغانستان د تاریخ او فرهنګ بابونه پرې ښکلي وو او زموږ د ماضي ژوند د اثبات او عزت عیني بېلګې وې، بلکې د نړیوال بشري فرهنګ لپاره هم د زیات ارزښت وړ وې.

زموږ د هېواد د فرهنګي ماڼیو د ړنګولو او فرهنګي شتمنیو د لوټولو په نتیجه کې ددې وېره راپیدا شوې، چې په ځینو برخو کې زموږ د هېواد د حال رابطه د هغه له ماضي پرتم سره وشلېږي او همدارنګه د هېواد د ځوان پښت ذهني اړیکي د هغو له ویاړلي ماضي څخه پرې شي.

په دې فرهنګي شتمنیو کې تر ټولو لویه شتمني د افغانستان ملي موزیم دی، چې د څه کم یوې پېړۍ په بهیر کې په ډېر زیات زیار او هڅو جوړ شوی و. په دې موزیم کې له لسو زرو

کلونو څخه نیولې تر پنځوس زرو کلونو پورې تاریخي اثار وو چې د افغانستان د تېر تاریخ، شان او شوکت برم او عزت ځرګندونه یې کوله او د افغانانو لپاره د ډېر زیات ارزښت درلودونکي وو، یا چور او یا له منځه یوړل شول. د نانسي دوپرې په وینا: ((د افغانستان د ملي موزیم اثار نه یوازې د افغانانو لپاره د زیات ارزښت وړ وو، بلکې د هغو له منځه وړل د نړیوال فرهنګ لپاره هم یو له غمه ډک خبر و)) ویل کېږي چې په دې موزیم کې یوازې شل زره طلایي سکې موجودې وې چې د هغو برخلیک هم معلوم نه دی او همدارنګه نور قیمتي اثار. د افغاني فرهنګ بل دروند زیان په هېوادنۍ سطحه هماغه تقریباً د (۳۵۰۰) ښوونځیو رنګول او سېزل وو، چې د هېواد په بېلابېلو سیمو کې یې فعالیت کاوه. که په منځنۍ ډول په هر ښوونځي کې (۱۰۰۰) تنه زده کوونکي پر درس بوخت وای، نو په مجموعي ډول به د زده کوونکو شمېر (۳۵۰۰)×(۱۰۰۰)=(۳۵۰۰۰۰۰) تنه شوی وای، که لږ تر لږه له ښوونځي څخه د کال (۵۰) تنه فارغ شوي وای، نو د یو کال د فارغانو شمېر به (۳۵۰۰)×(۵۰)=(۱۷۵۰۰۰) تنه شوی وای او که له هر پنځو تنو څخه په کال کې یو تن د لوړو زده کو امکان پیدا کړی وای، نو په یوه کال کې به مونږ لږ تر لږه (۳۵۰۰۰) تنه د لوړو زده کړو محصلین درلودل، که دا په (۱۷) کلونو کې ضرب کړو (۱۷×۳۵۰۰۰) نو له (۵۹۵۰۰۰) تنو سره مساوي

کېږي، ياني اوس به مو د هېواد د دې شتو کادرونو ترځنګ تقريباً شپږ لکه تنه نور متخصصين او د بېلابېلو مسلکونو کادرونه درلودل او که يوازې د (۱۷) کلونو د دولسمو ټولګيو د فارغانو اټکليز شمېر په پام کې ونيسو، نو (۱۷×۱۷۵۰۰۰= ۱۹۷۵۰۰۰) تنه به شوي واى. د ښوونځيو پروړانيو شوي اقتصادي لګښت خو لا پرځاى پرېږده.

له ښوونځيو پرته د لوړو زده کړو موسسو ته هم دا ډول زيانونه اوښتي دي. کابل پوهنتون ته د جګړو له کبله د (۵۰) مليونه ډالره زيان اړول شوى. د دوو مليونو په شاوخوا کې کتابونه يې يا سيزل شوي او يا لوټ شوي او د محصلينو د شمېر په تناسب يې (۲۱) مليونه درسي ساعتونه ضايع کړي. کابل پوليتخنيک او کابل طب انستيتيوت هم په مليونونو درسي ساعتونه او لکونو جلده کتابونه ضايع کړي دي. بيهقي کتاب خپرولو موسسه چې په بېلابېلو کتاب ساتنځايونو کې يې لږ تر لږه دوه مليونه جلده بېلابېل کتابونه اېښودل شوي وو، ټول لوټ شوي، همدا رنګه د ليکوالو انجمن، عامه کتابتون د ژورناليستانو اتحاديې، ملي ګالري او ځينو نورو فرهنګي موسسو هم همدې ته ورته زيانونه زغملي دي.

بل دردونکى فرهنګي زيان د کابل ننداري په سيمه کې د لاسي صنايعو پنځه لس ننداړتونونه دي، چې تاريخي او اقتصادي ارزښت يې تر تصوره هم لوړ دى، دا ننداړتونونه هم

د جګړو په ترخ کې چور او د ایرو پر ځلو بدل شول. په دې کې د قیمتي ډبرو او غالیو ننداړتونونه د زیاتې یادونې وړ دي. همدا رنګه په کابل کې د کتاب چاپولو پنځه لس مجهزې چاپخونې موجودې وې، چې اکثره یې له منځه وړل شوي، دولتي چاپخونې، د پوهنې مطبعې او د اریانا چاپخونې د زیاتو امکاناتو په درلودلو سره د ټول هېواد په کچه ډېر زیات کتابونه چاپول. د ۱۳۷۱ کال د ثور د میاشتې پر (۹، ۸، ۷) نېټه پوهنې مطبعې ته دومره زیان اړول شوی، چې د همدې درې ورځو په زیان د ټول هېواد د هر وګړي لپاره (۳) جلده کتابونه چاپېدلای شول او وروستي ور رسېدلی زیان خو لا پر ېږده. ددې چاپخونو اکثره وسایل او ماشینونه یا په ګاونډیو هېوادونو خرڅ شول، یا ویجاړ کړای شول او یا هم د کباړ په بڼه په ډېره ارزانه بیه وپلورل شول. د پوهنې وزارت، د هغې په چاپخونه، ښوونځیو او نورو ګودامونو کې چې په ملیونه ټوکه کتابونه خوندي وو، یا چور شول او یا وسیزل شول.

دغو ټولو درندو فرهنګي زیانونو هېواد له ستر معنوي او فرهنګي ګواښ سره مخامخ کړی دی. د ښوونځیو په نشتوالي کې نه یوازې د هېواد کوچنیان او ځوان پښت له خپلې نېکمرغې راتلونکي څخه بې برخې کېږي، بلکې ځوان قشر د جګړه مارو غاړو د خامو موادو په توګه کارول کېږي او په دې

توګه د دوی د ژوند د بربادۍ او د هېواد د ورانۍ سبب ګرځي.

اوس راځو دېته چې خپل هېواد او خپله ټولنه باید څرنګه له دې ستر کړکېچ او بحرانه وباسو؟ پوهان او نور ځیرمن اشخاص پر دې ګروهمن دي، چې د ټولنې د دې ډول بحران د نجات یوه اساسي لاره همدا فرهنګي وده او فرهنګپالنه ده. نو که څوک د هېواد د اوسنۍ رنځورې ټولنې علاج غواړي نو باید تر هرڅه دمخه فرهنګپالنې ته پام راواړوي. ښوونځي باید له سره جوړ شي او د دې ترڅنګ علم یا زده کړه باید خپله مادي پشتوانه (ملاتړ) لاسته راوړي. یانې دا چې د علم او پوهې د زده کړې په صورت کې باید د هغه خاوند له دې لارې د ومره اقتصادي امکانات پیدا کړي، چې دده ژوند پرې خړوب شي، دغه راز د علم له زده کړې پرته له ځینو نورو ناوړو لارو د اقتصادي امکاناتو د لاسته راوړلو لارې چارې وتړل شي. اوس چې زموږ په ټولنه کې د یو شمېر اشخاصو لپاره د ژوند د خړوبېدو لار یوازې د ټوپک شپېلۍ ده او یو عادي ټوپکوال کولای شي د خپل ژوند چارې له همدې لارې خړوبې کړي او یو عالم، متخصص نه شي کولای د خپل کړي تحصیل په واسطه ځان او کورنۍ ته یوازې وچه ډوډۍ پیدا کړي، نو علم او زده کړه خپل مادي

ارزښت او ملاتړ له لاسه ورکوي. پکار خو دا دی چې د ټولنې د وګړو اړتیاوې له دې سالمې علمي لارې څرګندې شي.

په هېواد کې د پوهنتونونو رغول، د نویو پوهنتونونو جوړول او یا د نورو لوړو زده کړو موسسو تاسیسول نه یوازې د هېواد د علمي سطحې په اوچتیا کې اساسي رول لري، بلکې د هېواد د ملي قشر په زیاتون کې هم برخه اخلي او د زیاتو کادرونو روزل د هېواد د بېلابېلو ټپونو د علاج لپاره ضروري دي.

هغه ((پوهنتونونه)) چې د بېلابېلو عقایدو او ذوقونو پر بنسټ جوړ شوي او تر مسلکي موخو یې سیاسي مقصدونه زیات او لومړي ښکاري، باید تر سالم کنټرول لاندې ونیول شي، چې د هېواد روښنفکر اشخاص تر دې زیات له سیاسي او ذهني پلوه ونه وېشي او پر دښمنیو یې مصروف نه کړي. دمتعددو پوهنتونونو موجودیت د هېواد په زیان نه دی، خو په دې شرط چې آره موخه یې یوازې یوازې د مسلکي او فني کادرونو روزل وي او بس.

د ملي موزیم، ملي آرشیف، ملي ګالري او د افغانستان د فرهنګ د بېلابېلو نندارتونونو بیا رغونه او جوړونه او همدارنګه د هغو لوټ شویو اثارو بیا راټولونه د هېواد د تېر برم د ساتنې د یوې وسیلې په توګه د افغانانو د ملي تاریخ په ژوندي ساتلو کې برخه اخیستلای شي.

د ښوونځيو، پوهنځيو او نورو فرهنګي موسسو په زياتېدلو سره به په هېواد کې د زده کړو خاوندان زيات شي او د هغو نازده کړو اشخاصو شمېر به ورو ورو کم شي، چې جګړه مارې غاړې يې د جګړې لپاره د پيسو په مقابل کې استخداموي.

په افغانستان کې تنظيمي اداره او پولي تورم

دا ليکنه هم د وفا جريدې د شپږم کال په ٣٣-٣٦ گڼه کې چې د ١٣٧٦ل کال د تلې له ٨ نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده او هغه پولي تورم ته په کې اشاره شوې چې له څو کلونو، په تېره بيا د تنظيمي واکمنۍ پر مهال پر افغانستان راخور شوی.

تېره څلورنيم کلنه جنجاليزه او ناندريزه تنظيمي اداره، له ډېرو زياتو بدمرغيو، جنگونو او کړاوونو ډکه وه. پر همدې وخت په شعوري او ناشعوري ډول زموږ د ولس، کلتوري، اقتصادي او ټولنيزې شتمنۍ ته دومره زيانونه واړول شول، چې که هرڅوک يې يو ځل له نظره تېر کړي، نو پر زړه به يې لمبې بلې شي. په اقتصادي برخه کې په لسگونو مليارده ډالر زيان واړول شو او د افغاني ټولنې د ژوند بېلابېلې برخې يې تر اغېزې لاندې راوستې. د گرمې جگړې په ترخ کې د رسول شوي زيان ترڅنگ خلکو ته يو بل ډول زيان هم اړول کېده، دلته موږ ولس ته پر همدغه اړول شوي زيان خبرې کوو.

دا زيان پولي تورم او انفلاسيون دی، چې تېرې تنظيمي ادارې او واکوالو يې د خپلې بقا لپاره زموږ ولس ورسره لاس

او ګرېوان کړ. دوی په روسیه کې په ټنونو بې پشتوانې افغاني بانکنوټونه چاپ او د جګړې لپاره یې پر خپلو افرادو وو بشل. نه یوازې دا چې د خلکو د عایداتو سطحه راټیټه کړای شوه، بلکې بېخي له منځه یوړل شوه. د ډاکټر نجیب الله د حکومت د وروستي کال او د تنظیمي ادارې د وروستي کال د شیانو د نرخونو ترمنځ خورا لوی واټن موجود دی. په دې زماني واټن کې نرخونو له (۵۰۰) ځله څخه نیولې تر (۱۵۰۰) ځلو پورې اوچت شوي دي. په داسې حال کې چې په تنظیمي اداره کې د مامورینو په معاش کې یوازې (۲۵) یا (۳۰) ځله زیاتوالی راغلی، هغه هم یوازې د وچو بې ارزښته کاغذي پیسو په شمېر کې. نه د هغوی په ارزښت او اهمیت کې او دا هم د کوپوني موادو په بدل کې. که د کوپوني موادو ارزښت په پام کې ونیسو، نو نه یوازې دا چې د مامورینو په معاش کې زیاتوالی نه دی راغلی، بلکې لا ډېر کمی هم راغلی دی. په حقیقت کې په تېره اداره کې هره میاشت انفلاسیون له ۵۰ فیصدو نه تر پوره سل فیصدو پورې لوړېده او کله لا تر دې هم زیاتېده. د تنظیمي ادارې چارواکو فکر کاوه چې د پیسو د چاپ انحصار د دوی په لاس کې دی او همدا کاغذي پیسې دي، چې په اوس وخت کې د مخالفینو او د ولس له چنګاله دوی ژغورلی شي، نو د پیسو چاپ ته یې کش ورکړ او دومره پیسې یې چاپ کړې، چې نه

یوازې په افغانستان ، بلکې د زماني واټن له مخې به یې په نړۍ کې هم ساری کم وي.

وګورئ د پخواني پاچا محمد ظاهرشاه په ټوله ۴۰ کلنه دوره کې ۱۹ ملیارده افغانۍ چاپ شوي، د سردار محمدداودخان په پنځه کلنه دوره کې ۲۸ ملیارده افغانۍ او کمونست رژیم په څوارلسو کلونو کې (۷۰۰) ملیارده افغاني چاپ کړې، خو د طالبانو وینا ده چې د ښاغلي رباني رژیم په څلورو کالو کې لږ تر لږه (۸۰۰۰) ملیارده افغانۍ چاپ کړي دي. د افغانستان بانک د یو تن کار کوونکي په قول دا رقم تر دې زیات دی. د ده په قول استاد رباني (۱۲۰۰۰) ملیارده افغانۍ چاپ کړي دي، چې د بانک کار کوونکو ته معلومې دي. د کتونکو او څېړونکو په اند کېدی شي، د دې ادارې له خوا چاپ شوې پیسې تر دې هم زیاتې وي، ځکه دا هغه شمېره ده چې لږ تر لږه د افغانستان بانک کې ثبت شوې او یا د بانک کارکوونکو ته معلومه ده، خو ددې ترڅنګ د تېرې ادارې ځینو واکوالو هم ځانته په خپله خوښه د خپلې اړتیا وړ پیسې چاپ کړې، چې هغه لا په مرکزي بانک کې ثبت شوې نه دي. هماغسې لنډې د باګرام هوایي ډګر ته راوړل کېدې، بیا پنجشېر ته وړل کېدې او بیا یې د خپلو موخو لپاره لګولې، خو که دا خزانه په پام کې هم ونه نیول شي او یوازې د استاد رباني (۱۲۰۰۰) ملیارده افغانۍ په پام کې ونیسو، نو دا د افغانستان د تېرو شپېتو کالو د ټولو چاپ شویو بانکنوټونو ۱۵ برابره پیسې دي. د خواشینۍ خبره خو

داده چې دې پیسو د هېواد اقتصادي او د ثابت عایده او لږ عایده خلکو حالت له سختو ستونزو سره مخامخ کړ. ټول هېواد له پولي تورم سره مخامخ شو او د پیسو ارزښت دومره راټیټ کړای شو، چې نږدې و د چاپ له قیمت سره منطبق شي. هغه وخت چې پنځه زریز او لس زریز بانکنوټونه نه وو چاپ شوي، نو استاد رباني د زرو افغانیو په بدل کې څلور زره افغانۍ چاپولای شوې. کله چې دا حالت نور هم خراب شو، نو بیا دوی پنځه زره ګون او لس زره ګون نوټونه چاپ کړل. دې سره د زرګون په اندول د چاپ لګښت د هغه د لوړ رقم له کبله څه کم شو، خو تورم او انفلاسیون لا پسې زیات شول، خو استاد بیا هم د پیسو چاپ ته دوام ورکړ. د پیسو د بې ارزښتۍ یوه بله مرموزه او پټه وجه دا هم وه چې په یوه نمبر او یوه سریال نمبر باندې یو بنډل (سل سل) بانکنوټونه چاپ شول. یانې دا چې سل دانې زرګونونونه لیدل شوي، چې له پیله تر پایه په یوه نمبر چاپ شوي او همداسې نورې جعلکارۍ. بله ستره د بدمرغۍ خبره داده، چې تېرې ادارې تقریباً دا ټولې چاپ شوې پیسې د هېواد په تخریبي برخه کې مصرف کړې. که موږ په فرضي ډول د تېرې تنظیمي ادارې له خوا دا معلومې چاپ شوې پیسې (۱۲۰۰۰) ملیارده افغانۍ او نورې نامعلومې ټولې د افغانستان پر ۱۵ ملیونه نفوس باندې ووېشو، نو هر تن ته به په لکونو افغانۍ ورسېږي. که تنظیمي ادارې دا پیسې همداسې پر هر افغان وېشلې وای، نو د هر افغان لپاره یې په هېواد کې یو متوسط کور جوړولای شو. ادارې نه یوازې دا چې د چا کور ودان نه کړ،

بلکې زموږ د هېوادوالو کورونه يې هم ونړول، يوازې د کابل په ښار کې يې تر اتيا زرو زيات کورونه د ځان مينې واکمنۍ په غرض د خاورو او ايرو پر ځلو واړول. بله بد مرغي خو دا ده چې نه يوازې دا پيسې د ملت لاسته ورنغلې، بلکې د ملت د ژوند او ملي شتمنۍ پر ضد هم استعمال شوې او دا ځرګنده خبره ده، چې په تخريبي ساحه کې د يوې افغانۍ لګښت د سلو نورو افغانيو زيان اړولای شي، اوس نو که د استاد رباني له خوا دا چاپ شوې او معلومې (۱۲۰۰۰) مليارده افغانۍ په تخريبي برخه کې د احتمالي زيان له مخې په سلو کې ضرب کړو ۱۲ زره مليارده ضرب يې ۱۰۰ زره مليارده، له ۱۲۰۰ زره مليارده افغانيو سره به مساوي شي، ياني دا چې د استاد په واکمنۍ کې هېواد ته د هغه د چاپ شويو پيسو له مخې د معنوي، فرهنګي او نورو زيانونو ترڅنګ ۱۲۰۰۰ زره مليارده افغانۍ زيان اړول شوی. په دې محاسبه کې لا هغه مادي شتمنۍ چې په کابل کې د ده تر واک د مخه موجوده وه او بيا لوټ شوه، شامله نه ده او هم هغه مالي او نور امکانات چې له نورو لارو استاد او د هغه يارانو ته رسېدل او بيا په جګړه کې ورڅخه کار اخيستل کېده.